

O NEKIM KONTROVERZNIM PITANJIMA U KRONOLOGIJI ENEOLITA JUŽNIH PODRUČJA KARPATSKE KOTLINE

(U povodu lasinjsko-salkucanskog horizonta u Vinkovcima)

Temeljni problem u kronologiji eneolita Karpatske kotline sadržan je u interpretaciji odnosa između Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr-ske na jednoj i badenske kulture na drugoj strani. Ti su odnosi prvi put jasno definirani kapitalnim djelom Vladimira Miložića 1949. godine — točnije: predložen je paralelizam u životu oba kulturna kompleksa. Takva prezentacija objektivnih pokazatelja bila je bez prigovora prihvaćena kao realitet sve do 1961. god. kada su Janos Banner i Ida Bognár-Kutzián interpretirajući stratigrafske pokazatelje iz Székely-a (Nandor Kalicz, 1958) predložili drugačiji međusobni odnos između ove dvije pojave — točnije: predložen je vremenski prioritet cjelokupne Tiszapolgár- i Bodrogkeresztúr-kulture pred cjelokupnom badenskom kulturom. Taj princip totalnog prioriteta danas (ili već tokom gotovo dvije decenije) prihvaćen je kao kanon u nizu podunavskih zemalja — Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, te u beogradskom krugu jugoslavenske arheologije.¹

Problem međutim nije ni izdaleka tako jednostavan, ni tako jasan, prije svega iz vidnog kuta koji pružaju oblasti jugoslavenskog Podunavlja. Jer ako prihvatimo bezrezervno prioritet tisapolgarsko-bodrogkereszturskog kulturnog kompleksa pred badenskom kulturom, onda ta činjenica ujedno znači, da u Vinči i Bapskoj postoji između horizonta Vinča D-2 i horizonta Baden-Fonyód **hiatus** koji ne obuhvaća samo nekoliko decenija koje bi odgovarale trajanju ovdje nedostajućeg Baden-Boleráz-horizonta, nego circa 400 ili čak 500 godina (ako uključimo i horizont Hunyadihalom-Vajska). Računajući taj hiatus po C-14 pokazateljima — iskazao bi se on još znatno većim. Malobrojni tisapolgarski i bodrogkereszturski nalazi — imajmo u vidu da u čitavom Srijemu i istočnoj Slavoniji imamo samo

1. MILOŽIĆ 1949, 75; 78; 81; 84; 87 i d.; 92 i d.; vidi kronološke tabele na str. 74, 84, 90 i 94. BANNER — BOGNÁR-KUTZIÁN 1961, 1 i d.; KALICZ 1958. Noviji stavovi u odnosu na tu problematiku najvidljiviji su u publikaciji »Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur«, Bratislava 1973. Tezu o prioritetu tisapolgarske i bodrogkereszturske kulture pred badenskom najirazitije su zastupali M. Garašanin, B. Brukner, N. Tašić i B. Jovanović — GARAŠANIN 1973, 224 i d.; 233; BRUKNER-JOVANOVIĆ-TASIĆ 1974, 129; 370 i d.; kronološke tabele uz str. 113, na str. 146 i uz str. 365; PRAISTORIJA III, 112 i 113. No potrebno je naglasiti da u krugu naših prethistoričara ti stavovi nisu nikada bili tako radikalno zastupani, kao u krugu mađarske, slovačke i rumunjske škole.

prof. dr Stojan Dimitrijević

Odsjek arheologije, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Archäologische Abteilung, Philosophische Fakultät der Universität in Zagreb

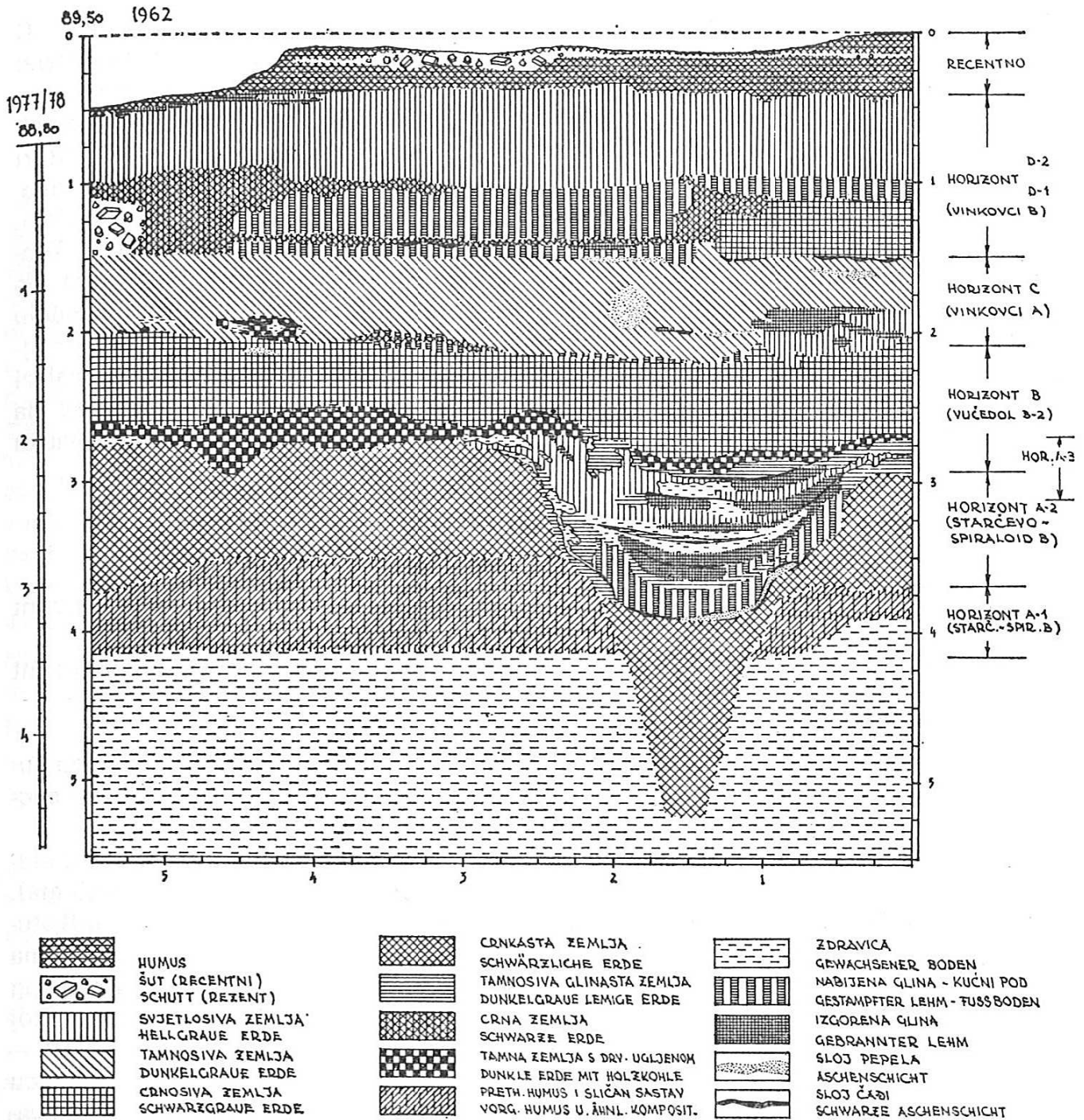
jedno tisapolgarsko (Belegiš-Šančine) i niti jedno bodrogkerestursko naselje — sugeriraju nam potom »činjenicu« da je ovo područje vrlo slabo istraženo i da je navedeni hiatus u kulturnom kontinuitetu posljedica slabe istraživačke aktivnosti. Stvarne činjenice međutim govore, da su istočna Slavonija, Srijem i sjeverna uža Srbija najbolje istražene oblasti na tlu čitave Jugoslavije. Problem odnosa može se prema tome postaviti i drugačije. Pođemo li naime od pokazatelja koji potječu s višeslojnih naselja u ovoj oblasti, prije svega od Vinče, pa onda Hrtkovaca (Gomolave), Bapske i Sarvaša, možemo postaviti tvrdnju, da između Vinče D-2, odnosno Sopota III i horizonta Baden-Fenyód **nema hiatusa**, nego da pretklasična badenska kultura slijedi završne etape vinčanske i sopotske kulture. U tom slučaju bi bila osnažena Miloševićeva teza iz 1949. g. koja je zagovarala paralelitet tisapolgarsko-bodrogkeresturske na jednoj i badenske kulturne manifestacije na drugoj strani. Ja sam, imajući u vidu prije svega stratigrafske pokazatelje iz Vinče i Bapske, a zatim još i neke druge relevantne parametre već niz godina, zagovarao paralelitet spomenutih manifestacija. Ja bih na te parametre, bar na one najbitnije, ukazao i ovom prilikom, iako sam nedavno ta pitanja obrazlagao u više navrata.² Povod za ovaj tekst leži međutim u nekim novim okolnostima — proisteklim iz arheoloških iskopavanja u Vinkovcima (bivša Tržnica/Hotel) u jeseni 1977. i proljeću 1978. g. Te okolnosti mogu prije svega biti argument protiv navedenog paraleliteta, jer bismo govorili u prilog »popunjavanja« hiatusa o kojemu je bilo riječ, tj. hiatusa između finalnog neolita i pretklasične badenske kulture. Okolnost da se u Vinkovcima ispod vučedolskog stratuma pojavio jedan kompleks miješanih nalaza u kojima gotovo ravnopravno sudjeluju lasinjska i salkucansko-bubanj-ska kultura (uz manji procent bodrogkeresturskih nalaza), pojava je vrijedna pažljive analize. Ona ima višestruki značaj i višestruke mogućnosti u objašnjavanju prisutnosti tih nalaza. Stoga bih ovu raspravu započeo s interpretacijom ovih nalaza, a potom bih ponovo ukazao na protuslovlja u kronološkoj problematici južnih oblasti Panonske nizine u rasponu od početaka eneolita pa do završetka lasinjske kulture.

I. POJAVA LASINJSKE I SALCUTZA-BUBANJ-KULTURE U ISTOČNOJ SLAVONIJI

U toku jeseni 1977. i proljeća 1978. g. izvedena su velika zaštitna arheološka iskopavanja u Vinkovcima na lokalitetu koji je već ranije uveden u literaturu pod nazivom »bivša Tržnica«. Na tom je višeslojnom naselju izvedeno jedno pokusno iskopavanje u ljetu 1962. g. (Arheološki institut Filozofskog fakulteta) i o tom je iskopavanju u više navrata pisano u različitim povodima.³ Gradski muzej u Vinkovcima ponudio je 1977. g. vođenje zaštitnih iskopavanja na ovom lokalitetu Odjelu za povijest, povijest umjetnosti, arheologiju i etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a ovaj Odjel je izvođenje radova povjerio Katedri za prethistorijsku i protohistorijsku arheologiju Odsjeka za arheologiju istog Fakulteta. Iskopavanja su vodili pisac ovog teksta i Aleksandar Durman, asistent

2. DIMITRIJEVIĆ 1971, 147 i d. DIMITRIJEVIĆ 1977—78, 59 i d. i kronološka tabela na str. 71. PRAISTORIJA III, 172; 186 i d.; 230 i d.

3. DIMITRIJEVIĆ 1966, 7 i d.; 13 i d.; 28 i d. (izvještaj o iskopavanju). DIMITRIJEVIĆ 1969, 13 i d.; 20 i d. (izvještaj o starčevačkom horizontu). DIMITRIJEVIĆ 1974, 88 i d. (starčevački stratum).

Slika 1. VINKOVCI, Tržnica/Hotel (1962, 1977/78) i vertikalni profil južna zona

Abb. 1. VINKOVCI, ex-Markplatz/Hotel (1962; 1977/78); Seitenprofil — Südzone.

na Odsjeku za arheologiju. Iskopana površina odgovara temeljnom iskopu za hotel koji je sada u fazi dovršenja, uključujući i obavezna proširenja, tako da istražena površina u cijelosti obuhvata 2170 m². Iskopavanja su izvedena u otkopnim slojevima do 15 cm (uključujući i horizontalno poliranje), za svaku zonu uzet je vertikalni profil, a nakon svakog otkopnog sloja snimljen je horizontalni profil. Obzirom da regularna iskopavanja dozvoljavaju debljinu otkopnog sloja do 10 cm,

odstupanja od normativa mogu se smatrati tolerantnim, a za jugoslavenske (i podunavske) prilike ovaj zahvat ima sve elemente koji određuju jedno regularno iskopavanje. Relativno brz tempo radova omogućila je velika koncentracija studenata arheologije (u pravilu jedan student na dva radnika, a u kritičnijim situacijama i jedan student na jednog radnika). Iskopavanja su finansirali investitori budućeg hotela preko Uprave Ugostiteljskog poduzeća »Slavonija« u Vinkovcima, neposredna izvedba realizirana je kooperacijom s IGP »Graditelj« u Vinkovcima. Ovaj je zahvat pokazao da se u dobroj organizaciji radova i dobroj suradnji kooperanata može realizirati jedno ubrzano arheološko iskopavanje bez šteta po arheološku nauku. Iskopavanja u Vinkovcima ubrajaju se pored onih na Vučedolu (1938) i Sarvašu (1942 i 1943) u tri najveća zahvata u arheologiji sjeverne Hrvatske — rezultati istraživanja iskazali su se i adekvatnim bogatstvom nalaza. Nalazi o kojima će ovdje biti govora nemaju reprezentativni karakter, no oni su na neki način najveće iznenađenje koje su ova iskopavanja unijela u arheološku nauku ovog tla.

Stratigrafska slika bi u cjelini izgledala ovako:

1. 0,00 — 0,25 m (88,80 — 88,55 m) — recentni nivelacioni horizont.
2. 0,50 — 0,80 m (88,30 — 88,00 m) — Horizont C-2 — Vinkovci A/mladi horizont stanovanja; jug: D-1 — Vinkovci B-1.
3. 0,80 — 1,35 m (88,00 — 87,45 m) — Horizont C-1 — Vinkovci A/stariji horizont stanovanja.
4. 1,35 — 2,10 m (87,45 — 86,70 m) — Horizont B — Vučedol B-2.
5. 2,10 — 2,50 m (86,70 — 86,30 m) — Horizont A-3 — Lasinja II-b i Salcutza-Bubanj II/III — satupljena samo na nekim segmentima ove naseobinske površine.
6. 2,00 — 3,00 m (86,80 — 85,80 m) — Horizont A-2 — Starčevo — spiraloid B-stupanj (mladi horizont starčevačkog stratuma).
7. 3,00 — 3,50 m (85,80 — 85,30 m) — Horizont A-1 — Starčevo — linear-B-stupanj (stariji horizont starčevačkog stratuma — nije prisutan u južnoj zoni istraženog prostora, pa je starčevački stratum u toj zoni jedinstven i obuhvaća kote od 2,00 — 3,50 m s tim da kota 2,85 m čini granicu između primarne i sekundarne faze stanovanja u istom razdoblju odn. stupnju).
8. 3,50 m (85,30 m) — zdravica.

Točka 0 bila je pri iskopavanjima u 1962. g. za 0,70 m iznad točke 0 iz 1977/78. g., tj. 0-točka/1962. nalazila se na apsolutnoj visini 89,50 m. Niveliranjem terena nakon rušenja dvorišnih objekata u sjevernom dijelu ovog tla skinuto je tokom 1963. i 1964. g. 0,70 m površinskog sloja. Na taj su način gotovo u cijelosti uništeni horizonti kasne vinkovačke kulture (horizonti D-1 i D-2; sl. 1).

Horizont A-3, tj. lasinjsko-salkucinski horizont treba promatrati kao uslovljenu pojavu, a ne stratigrafsku konstantu. On se javlja samo na nekim segmentima i ne može se opservirati u vertikalnom profilu, nego samo pojavom odgovarajućeg tipa nalaza. Granica između vučedolskog i vinkovačkog stratuma je također varijabilna — u centralnoj zoni će ona biti na koti od 1,50 m i vučedolski

će stratum ovdje biti najtanji. U sjevernoj će zoni na nekim segmentima naselja vučedolski stratum biti moćniji i imat će dva horizonta — B-1 i B-2. U južnoj zoni unatoč varijabilnoj debljini bit će on kompaktan i imat će samo jedan nivo kućnih osnova.⁴

Pojava lasinjskih, salkucanskih i u manjem broju — bodrogkeresturskih nalaza uslijedila je već u vučedolskom stratumu, tako u vučedolskoj jami 82, na nivou kuće 382/383, u samom stratumu, te nekim drugim jamama. No veća učestalost nalaza uslijedila je ispod vučedolskog nivoa kućnih osnova, točnije ispod nivoa primarnog vučedolskog naseljavanja ovog prostora, odnosno ispod kote 2,0 m. Najveća učestalost ovih nalaza bila je unutar mlađeg starčevačkog horizonta i to u dijelu sloja između kota 2,0 i 2,50 m. Ovdje se ta grupa nalaza miješala sa starčevačkim materijalom spiraloid-B-stupnja, a samo na nekim segmentima istražene površine pokazala se veća lokalna koncentracija predmeta. U horizontalnim i vertikalnim planovima, unatoč poliranju ploha, nisu otkriveni jamski ili neki drugi objekti lasinjsko-salkucanske populacije koja je ovdje obitavala. No ni apsolutna i relativna gustoća tih predmeta u odnosu na veličinu istražene površine nije velika — na 2170 m² površine nađene su svega 272 tipičnija primjerka keramike. Iz ovakvih pokazatelja treba zaključiti da je boravak lasinjsko-salkucanske populacije na ovom lokalitetu bio kratkotrajan, točnije — on nije ostavio za sobom nikakve vidljive elemente građevinske djelatnosti. Treba pretpostaviti da je ovdje bivstvovala jedna nomadska, stočarska populacija, koja se zadržala relativno kratko vrijeme i koja je živjela u šatorskim nastambama ili plitko ukopanim jamskim objektima, koji nisu bili (zbog kratkotrajne upotrebe) ispunjeni s otpacima i ostalim reliktima svakodnevne životne djelatnosti, pa se u horizontalnim i vertikalnim profilima nisu bojom niti uspjeli diferencirati. Prihvatljivije objašnjenje zasada nije moguće naći. U svim sektorima u kojima se javlja nešto veća koncentracija lasinjsko-salkucansko-bodrogkeresturskih nalaza — dolaze oni udruženi i u njihovu istovremenost ne može se posumnjati.

Procentualni odnosi između sve ove tri grupe nalaza prikazani su na statističkoj tabeli u prilogu. Od 272 primjeraka tipičnih nalaza — 196 primjeraka pripada ulomcima posuđa fine i prijelazne kategorije. Ako kao osnovicu uzmemo samo 272 tipična primjerka keramike svih kategorija, onda na lasinjsku kulturu otpada 62,5%, na Salcutza-Bubanj-kulturu 29,41% a na bodrogkerestursku kulturu 7,35%. Ako u obzir uzmemo samo finu i prijelaznu kategoriju posuđa onda su odnosi nešto drugačiji — Lasinjska učestvuje sa 47,96%, Salcutza s 40,82%, a Bodrogkeresztúr s 10,2%.⁵ No broj lasinjskih nalaza neosporno je veći od broja

4. Prilikom iskopavanja u 1962. g. nađen je samo jedan salkucanski ulomak i to na dnu starčevačke jame JSD. On je pogrešno atribuiran Vinči A zbog identične profilacije prijelaza trbuha u rame — DMITRIJEVIĆ 1969, 56, točka 2; T. 12/7.

5. Statistički pokazatelji nakon završetka jesenske kampanje 1977. g. bili su nešto drugačiji: Lasinja i Salcutza su bile zastupljene s po 42,6%, a Bodrogkeresztúr s 14,8% nalaza — PRAISTORIJA III, 175. Pri kraju jesenje kampanje bili su dobijeni ovi odnosi: Salcutza — 50%, Lasinja — 45%, Bodrogkeresztúr — 5%. Kao što se vidi od površine do površine ti su odnosi stalno mijenjani. Lasinjski, salkucanski i bodrogkeresturski nalazi odmah su izdvajani, tako je bilo moguće statistički pratiti ove promjene u brojčanim odnosima.

koji je upotrijebljen u ovoj statistici, prije svega u oblasti grubog posuđa. Lasinjska gruba keramika neukrašena je, ima mahom neravnu ili slabo zaravnjenu površinu i nju nije moguće dijeliti od vučedolske keramike iste kategorije ukrašavanja. Kod nešto dubljih kota nju je po fakturi lagano razlučiti od starčevačkog posuđa, no u gornjem dijelu A-2/A-3 horizonta (2,00 — 2,20 m) bilo je upadanja i vučedolskih nalaza i pouzdana diferencijacija nije bila moguća. Za statističku obradu uzeti su u obzir samo oni nalazi koje je moguće pouzdano atribuirati. No atribucija sama po sebi išla je u prilog salkucanskoj keramici. Ova je naime izrazito crne boje i specifične fakture, dok je fina lasinjska keramika oker i sivo-okker, a rijetko crne boje, te fakture koja odgovara prijelaznoj kategoriji vučedolskog posuđa. Iako je salkucanska keramika crne boje, nju je lagano diferencirati od crne vučedolske grupe finog posuđa. Salkucanski su proizvodi slabije pečeni, crna polirana prevlaka je u velikoj većini otpala i ostala je vanjska površina lišena prevlake, mat-crne boje i prilično porozna, nerijetko čak i sa znatnim površinskim oštećenjima. Dok je crno vučedolsko posuđe i u prelomu stijena intenzivno crne boje, salkucanski ulomci imaju nešto svjetliji prelom — on je siv, pa i svjetlije siv, rjeđe vrlo tamno sive boje. Među salkucanskim oblicima izričito dominiraju kantharosi. Proporcionalni odnos kantharosa prema zdjelama iznosi 59 : 4, što svakako nije pojava koju možemo smatrati tipičnom za salkucansko-bubanjšku kulturu. Kantharosi u pravilu imaju relativno visok vratni segment, te vrlo niski, gotovo rebrasti trbuh koji neposredno prelazi u konični segment recipijenta (T. I/1-4,7). Samo je jedan primjerak ovog tipa posuđa gotovo u cijelosti sačuvan (T. I/1). Trbušni segment je mahom neukrašen (T. I/1,3), no nerijetko su aplicirani i plitko kanelirani ukrasi (T. I/5, 6, 10), a rjeđe široke, turbanske kanelure (T. I/11) i bradavičaste aplikacije (T. I/2). Umjesto kanulera mogu se vidjeti i dosta grubo izvedena slična udubljenja izvedena duborezom (T. I/7). Oba primjerka zdjela, točnije — ulomaka zdjela, ovdje su reproducirana. Jedan primjerak pokazuje oblik tipičan podjednako za dvije ranije faze salkucanske kulture, no isto tako i za D-2-stupanj vinčanske kulture (T. I/9). Taj tip bikonične zdjele je od vinčanske kulture naslijedila i lasinjska keramička produkcija. Drugi je primjerak lošije površinske obrade, te prezentira tip zaobljene zdjele s ušicom. I taj oblik zdjele, no bez ušice dolazi u Vinči D-2, a potom i u lasinjskoj kulturi (T. I/8).⁶

Keramika Salcutza-Bubanj-provenijencije pokazuje u predočenom izboru prilično tipičnu selekciju. Oblici kantharosa, specifična profilacija trbušnog segmenta, jednako kao i ukrasi trbuha ukazuju na razvijeni II stupanj, odnosno na početni horizont III stupnja same Salcutze. U tu se sliku mogu bez poteškoća uklopiti

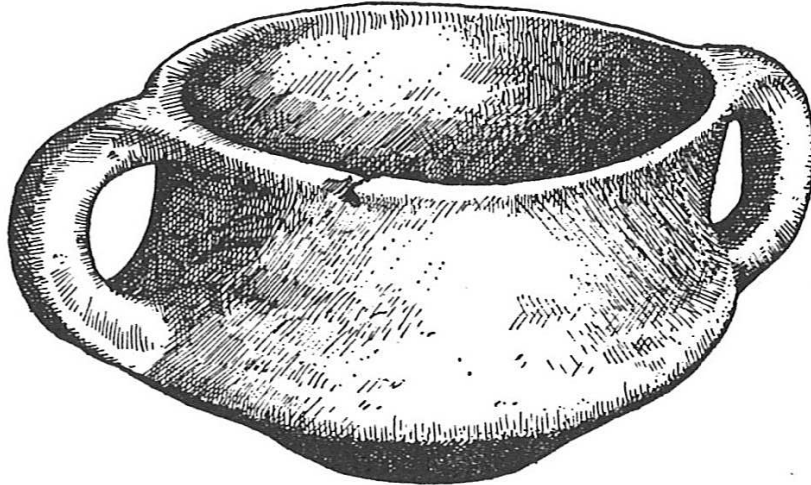
6. BERCIU 1961, sl. 89/6, 8, 9, 11—13, 18, 19, 25 (Salcutza I); sl. 94/8; 96; 101/8, 11, 13; 107/6, 9, 10 (sic!) itd. (Salcutza II).

Tipologija zdjela stupnja Vinča D-2 najbolje je vidljiva iz nalaza horizonta H u Bapskoj — DIMITRIJEVIĆ 1971, T. VII/2; IX/1—4, 6; X/1—4. Vidi još VASIĆ 1936, sl. 119 i 190.

i zatečeni oblici zdjela.⁷ Na taj bi način ovaj kompleks nalaza bilo moguće datirati u stupanj II-c, eventualno u početka III stupnja.⁸ Dio nalaza iz horizonta Bubanj-Hum I-a potvrdio bi takvu dataciju, iako je spomenuti horizont Bubnja neosporno nešto stariji. Slika horizonta Bubanj-Hum I-b, nažalost, manje je jasna, iako je upravo taj horizont temelj nekih kronoloških nesporazuma o kojima će kasnije biti nešto više govora.⁹

Lasinjski kompleks nalaza pokazuje minorniju tehničku izvedbu od salkucanske grupe predmeta. Crnoj, finoj lasinjskoj grupi nalaza pripadaju samo ulomci posuđa ukrašeni na klasični lasinjski način — to su prije svega dva ulomka vrčeva (T. III/5, 7). Ukupno je nađeno svega pet primjeraka posuđa ukrašenog urezivanjem, odnosno urezivanjem i ubadanjem (T. II/33; III/2, 5—7). U toj se grupi posebno izdvaja slučajno nađeni vrč (u zimi 1977/78) s ostavom litičkih proizvoda o kojemu će biti više govora nešto kasnije (T. II/3—13). Tih pet ukrašenih primjeraka na 56 egzemplara tipične lasinjske fine i prijelazne keramike čine svega 9,0%. No kako još uvijek nemamo parametre za bročane odnose između pojedinih kategorija lasinjske keramičke produkcije, ne može se ovaj odnos tretirati kao anomalija. I na nekim drugim lasinjskim naseljima pokazao se vrlo malen procent ukrašenog posuđa (npr. Ždralovi—Prespa, Koška itd.).¹⁰ U grupi fine i prelazne keramike vode zdjele bikoničnog profila s vrlo istaknutim jezičastim aplikacijama — ulomci s takvim aplikacijama zastupljeni su s 37,23% (T. III/1, 2, 4, 6; IV/1, 2). Neukrašena grupa lasinjskih zdjela s jezičastim aplikacijama gotovo je isključivo svjetlije površine, mahom oker i sivo-okor, rjeđe sive boje. Faktura je dosta slaba čak i kod finog posuđa i politura je rijetko sačuvana, a i kada je sačuvana — onda je vidljiva samo na malenim površinama. U odnosu na

-
7. BERCIU 1961, sl. 84/2 (= 113/4 = Salcutza II-a); 84/3 (= 121/2 = Salcutza II-c); 84/4 (= 121/3 = Salcutza II-b); 125/7 (Salcutza III). Usporedi zatim ovdje (tj. u ovom radu) T. I/11 s BERCIU 1961, sl. 86/4 (Salcutza I); 102/6, 8 (Salcutza II-b). Za zdjele vidi prethodnu bilješku.
  8. Takva je datacija izvedena sa znatnim oprezom pošto gros analogija ukazuje prije svega na fazu Salcutza II, a djelom čak i I. Nedostatak grafitnog slikanja u Vinkovcima ukazivao bi na fazu III, no to može biti i lokalna oznaka.
  9. **Bubanj I-a:** GARAŠANIN 1958, T. I/3, 4; GARAŠANIN 1959, 55; T. 8; 9/1. ORSSICH-SLAVETICH 1940, sl. 13/2; 20/2; T. II/3; IV/6.
Bubanj I-b: GARAŠANIN 1958, 242; T. 5/2—6; 6/2, 3, 6, 7; 8/7 — ovdje nije moguće povući analogije s vinkovačkim nalazima, pošto je pri objavi nalaza iz ovog horizonta Bubnja preferiran badenski i kostolački materijal. M. Garašanin sinhronizira ovaj horizont Bubnja (sloj 2 i nivoi II i II-a) s Oršić-Slavetićevim slojem 3 i nivoom C, što je neosporno točno. No i Oršić-Slavetić preferira pri objavi nalaze ukrašene urezivanjem, koji pretežno imaju kostolačko obilježje — ORSSICH-SLAVETICH 1940, T. XI/7—9. Zanimljivo je da se u slijedećoj etapi Bubnja po Oršić-Slavetiću (njegova faza IV) opet pojavljuju arhaični oblici kantharosa: o.c. T. XI/5.
  10. Za nalaze s lokaliteta Ždralovi—Prespa dugujem podatke kolegi Z. Lovrenčeviću, kojemu se srdačno zahvaljujem. Za Košku je statističke podatke dao Zorko Marković i to je, koliko mi je poznato, danas jedino iskopavanje nekog lasinjskog naselja s kojega postoje statistički pokazatelji. Na naselju Koška-Pjeskana II dalo je iskopavanje 1974. g. 474 primjerka ulomaka posuđa. Na prijelaznu keramiku otpada od toga 155, a na finu 22 primjerka. Od tih 177 primjeraka prijelazne i fine keramike ukrašeno je urezivanjem, duborezom i žljebljenjem, te slikanjem svega 20 primjeraka, odnosno 11,29%. To je, dakle samo nešto više nego u Vinkovcima, gdje imamo 9,0%. MARKOVIĆ 1977, 45 i 46.

Slika 2. SALCUTZA — BUBANJ — KULTURA Stara Pazova

Abb. 2. SALCUTZA-BUBANJ-KULTUR, Stara Pazova (Syrmien).

kasniju vučedolsku keramiku, a uslovi prirodne konzervacije bili su identični, ona pokazuje minoran tehnološki kvalitet. I obrada površine često je nemarna, pa je ponekad teško lučiti prelaznu kategoriju od grubog posuda. To se odnosi i na jedinu sačuvanu posudu — terinu na niskoj prstenastoj nozi, tip posude dosada nepoznat u lasinjskoj kulturi (T. V/1). Lasinjska je kultura naime preferirala visoke, mahom trbušaste (T. V/2) ili cilindrične noge koje su se oslanjale na sopotsku i lendelsku tradiciju.¹¹ I plastični ukrasi, kreirani više u duhu tisapolgarske, nego lasinjske manire, ponešto odudaraju od uobičajenih standarda. Od plastičnih ukrasa inače su dosta zastupljene bradavičaste i rogolike aplikacije, koje su proistekle iz vinčanskog i sopotskog nasljeđa. Slični ukrasi dolaze i na grubom posuđu (T. III/3; V/3).

Prva pojava lasinjskih i salkucanskih nalaza u jesenskoj kampanji 1977. g. na iskopavanjima u Vinkovcima sugerirala je datiranje lasinjskih nalaza u III stupanj ove kulture. Na takvo datiranje utjecala je pojava relativno velikih jezičastih aplikacija, koje je dotada trebalo smatrati dobrim indikativom za datiranje u najmlađu razvojnu etapu ove kulture. U sjevernoj Hrvatskoj takve aplikacije naime dolaze u ovakvim, uvećanim dimenzijama tek u III stupnju, dok se u Sloveniji javljaju rijetko i nikada u takvim dimenzijama. Kako se velike aplikacije mahom javljaju u Požeškoj kotlini (Gradac, Novoselci, Jakšić — T. VII/1; VIII/2, 6, 8), te kako su ta nalazišta vodeći parametri za oblikovanje III stupnja lasinjske kulture, utjecala je ta okolnost na pogrešno datiranje lasinjskih nalaza iz Vinkovaca. Tome su pomogli i malobrojni i nedovoljno tipični salkucanski nalazi, prije svega dobro sačuvani i relativno visoki kantharos koji je sugerirao atribuciju salkucanskih

11. PRAISTORIJA III, T. XVIII/5; XIX/1; XX/3, 6; XXI/1.

nalaza u horizont IV stupnja ove kulture.¹² Lasinjski nalazi iz Vinkovaca impliciraju korigiranje nekih ranijih stavova u odnosu na tipologiju keramike ove manifestacije. Velike jezičaste aplikacije tipološka su osobina istočnih prostora lasinjske kulture — a oblik kakav je poznat iz Vinkovaca (T. III/1, 2, 4, 6; IV/1, 2) treba se smatrati tipičnim za razvijenu klasičnu fazu lasinjske kulture (Lasinja II-b). Samo ekstremno velike jezičaste aplikacije bit će tipične za III stupanj, takve aplikacije dobro su poznate s već spomenutih nalazišta iz Požeške kotline (T. VIII/2, 6, 8). U centralnim i zapadnim oblastima lasinjske kulture jugoslavenskog područja rasprostiranja jezičaste aplikacije dolaze znatno rjeđe i znatno su manjih dimenzija.¹³ Ukrašeni predmeti lasinjske provenijencije iz Vinkovaca impliciraju datiranje u klasičnu fazu, dakle II stupanj. Obzirom na vrlo jednostavan koncept ukrasa — snopove urezanih linija, mahom u kompoziciji prepleta, te s običnim ubodima kao porubnim uzorkom — treba smatrati da se radi o dekorativnom stilu koji bi bio tipičan za ranoklasični, dakle II-a stupanj (T. III/2, 5, 7). Od bližih bi nalazišta tom stilu odgovarali nalazi iz horizonta I u Gornjoj Tuzli i mlađeg lasinjskog horizonta na naselju Modran—Vis (horizont lasinjskih kuća) u Bosni. No ni Gornja Tuzla, ni Modran—Vis nemaju u tom horizontu tako brojno zastupljene jezičaste aplikacije, pogotovo ne u tako razvijenom obliku. Taj bi parametar sugerirao prije jedno kasnoklasično vrijeme, dakle stupanj II-b. Pri današnjem poznavanju lasinjske kulture u slavonskom prostoru bilo bi najoptimalnije datirati vinkovačke nalaze u jedan raniji odsjek II-b stupnja.¹⁴

Takvu bi vremensku atribuciju mogao potvrditi i vrč s ostavom litičkih proizvoda koji je slučajno nađen u zimi 1977/78. g. Nakon vrlo niskih temperatura na koncu novembra i početkom decembra 1977. g. došlo je do zamrzavanja profila iskopa do debljine od 20 i više cm. Nakon otopljanja je došlo do otpadanja zamrznutog »sloja« zemlje i to uslijed vibracija koje je prouzročio vrlo intenzivan saobraćaj u Ulici maršala Tita. Nakon urušavanja zapadnog profila pokazao se na sektoru bloka 91-Z u horizontu A-3 jedan oštećeni vrčić, koji je dospio u privatnu zbirku ing. A. Mirkovića u Vinkovcima. U vrčiću je nađeno (in situ) 48 primjeraka obrađenog i neobrađenog litičkog materijala — točnije: jedna opsidijanska jezdra, dva opsidijanska sječiva (T. II/6, 7), daljnjih 19 artefakata, dok je ostali dio činio otpadni materijal, koji je imao izvjesnu uporabnu vrijednost. Napose se ističe vrh strijele s krilastim završecima (T. II/4), jedan trapezoidni mikrolit s lateralnim mikroretušom (T. II/10), te dva sječiva s retuširanim hrptom i lateralnim mikroretušom (T. II/9, 11). Ova tri potonja egzemplara pokazuju iznenađujuću prisutnost mezolitske tradicije. Sam vrčić bismo uslovno mogli označiti kao varijantu »tipa Köszi« (usp. T. V/4). Taj tip ukrasa naime, a ne samo oblik, pokazuje užu vezu s mađarskim područjem. Krivolinijski koncept, ponešto apstraktnih, vegetabilnih stremljenja, površine popunjene mrežastim šrafiranjem, a u obliku manje uglasta profilacija (usp. s vrčevima iz Jakšića — T. VII/3, 4), ukazuju na jedan drugi regionalni krug u lasinjskoj kulturi. Takve su tendencije već nešto ranije videne npr. u Koški, koja već svojim geografskim položajem mora imati tješnje veze s

12. PRAISTORIJA III, 175. DIMITRIJEVIĆ 1977—78, 66.

13. DIMITRIJEVIĆ 1961, T. IV/25, 28; XII/76; XVIII/137. KOROŠEC 1960, T. 14/2. KOROŠEC 1965, T. 19/1.

14. ČOVIĆ 1961, T. XV/3, 5, 6. PRAISTORIJA III, XVIII/2, 4, 8.

Transdanubijom. Apstrahirajući složen sistem ukrašavanja koji u izvjesnoj mjeri odudara od tradicionalnog lasinjskog stila u prostoru međuriječja Drave i Save, vrčić sam po sebi djeluje prilično arhaično. Oblikovanje drške, a napose »podrezani« prijelaz u usta, u znatnoj mjeri podsjeća na pretklasične badenske vrčeve i vrčiće, koji su kod nas poznati mahom s nalazišta Fonyód-horizonta. Ukras vratnog segmenta vrlo je sličan vratnom ukrasu bodrogkeresturske amforice iz Surčina, točnije onoj strani koja nema urezani ukras dopunjen žigosanim ubodima. Ukras trbušnog segmenta mogao je nastati pod izvjesnim utjecajima rec-gajarske kulture. Preplitanje lasinjske i rec-gajarske kulture osobito je karakteristično za skupinu mađarskih, transdanubijskih nalazišta koja je N. Kalicz svrstao u horizont Balaton II. Sve ove okolnosti ne protivrječe predloženom datiranju lasinjskih nalaza iz Vinkovaca u stupanj II-b¹⁵

Od 20 predmeta koji se mogu pripisati bodrogkeresturskoj kulturi samo je jedan fragment ukrašen. Na njemu je apliciran mrežasto-ljestvičasti uzorak izveden običnim urezivanjem, dakle jedan od najstandardnijih motiva urezivanjem ukrašene bodrogkeresturske keramike (T. IV/3). Taj se tip ukrasa, doduše dosta rijetko, javlja već u mladem, tj. bodrogkeresturskom horizontu grobova nekropole Tiszapolgár-Basatanya, dakle u ranoj fazi ove kulture (Bodrogkeresztúr I). Takav dekorativni koncept je inače tipičan za kasnu fazu ove kulture, no onda obično dolazi u kombinaciji s nizovima velikih žigosanih uboda (Bodrogkeresztúr II, odn. horizont Pusztaióváháza). Ostali bodrogkeresturski nalazi iz Vinkovaca pripadaju amforama za mlijeko (tzv. Milchtopf-oblici — T. IV/4, 5, 7) i zdjelama s ušicama uz rub usta (T. IV/6, 8). Jedna od zdjela bila je ukrašena plitkim, nepravilnim, žigosanim ubodima, što bi sugeriralo jedan arhaičniji facies bodrogkeresturske kulture (T. IV/6). Bodrogkeresturske nalaze o kojima je riječ možemo pri sadašnjem stanju poznavanja ove manifestacije i na temelju materijala kojim raspolažemo datirati u ranu ili I fazu ove kulture, odnosno u horizont bodrogkeresturskih grobova u Tiszapolgr-Basatanya-i.¹⁶

Poseban problem u kompleksu nalaza iz horizonta A-3 iz Vinkovaca predstavljaju dva ulomka posude ili posuda, koje bi se moglo pripisati badenskoj kulturi. Za ova dva badenoidna primjerka nije čak moguće decidirano reći — pripadaju li oni jednoj ili dvjema posudama (T. II/1, 2). Oba primjerka pokazuju istu vertikalnu konstrukciju koja odgovara obliku ranoklasičnih badenskih vrčića. No rekonstrukcija polumjera trbušnog segmenta pokazuje različite dimenzije — kod jednog bi rekonstruirani radius trbuha iznosio 5,4 cm (T. II/1), kod drugoga 6,3 cm (T. II/2). Postoji mogućnost da se radi o jednoj posudi nepravilnog oblika, odnosno eliptičnog oblika trbuha (gledano od gore) — u tom bi se slučaju drška nalazila na »spljoštenoj« strani posude. Druga je mogućnost da se radi od dvije

15. KALICZ 1974, 92 u. 95; T. X/2. MARKOVIĆ 1977, T. 8/3.

16. **Bodrogkeresztúr I:** BOGNÁ-KUTZIÁN 1963, T. I/1; CXII/3 (vratni segment). **Bodrogkeresztúr II:** HILLEBRAND 1929, T. V/2. PATAY 1943, T. III/8. BANNER 1942, T. XCIX/10, 12, 13, 18, 19; CXXXII/3, 7, 8 itd. Plitka, ovalna udubljenja moraju se izvesti iz oblika žigosanih uboda koje aplicira Tiszapolgár-kultura, a nastavlja ranija faza bodrogkeresturske kulture. U horizontu bodrogkeresturskih grobova vidljivi su ukrasi slični ovome iz Vinkovaca — BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, T. XCIII/7 — no oni su izvedeni punim, tj. dubokim žigosanjem.

posude radene istom rukom. Na ovu drugu mogućnost bi možda mogle ukazati i nejednake širine kanelura. Oba su primjerka inače ukrašena istim načinom — kaneliranim prepletom u kombinaciji s kosim rebrima po kojima ide red uskih žigosanih uboda. Kanelure su nejednake širine, jedna je grupa, odnosno jedan snop — uži, taj je izveden upoliranim kanelurama, drugi je snop nešto širi i plastičniji. Kombiniranje kaneliranja i rebrastih ukrasa s ubodima poznat je način ukrašavanja u krugu klasične badenske kulture — jedan od lijepih primjera ovakvog ukrašavanja poznat je iz Sarvaša (T. V/5). Širina same drške nije velika u odnosu na ranoklasične standarde, ona bi mogla odgovarati i salkucanskoj profilaciji drške. Obzirom na dimenzije sačuvanih ulomaka nije moguće decidirano reći, radi li se o ranoklasičnim badenskim vrčićima (odnosno jednom vrču s eliptično oblikovanim ustima i trbuhom) ili se radi o badenoidno oblikovanom, »spljoštenom« salkucanskom ili salkucoidnom kantharosu. Rekonstrukcija egzemplara T. II/2 mogla bi sugerirati oblik kantharosa. U svakom se slučaju međutim radi o jednom ranoklasičnom badenskom dekorativnom konceptu. Ova dva nalaza imaju stoga prvorazredni kronološki značaj jer ukazuju na sinhronitet Lasinja II-b — Salcutza II/III — Baden B. U drugom dijelu ovog teksta bit će stoga posvećena posebna pažnja problemu ovakvog sinhroniziranja, obzirom da dva badenska (ili badenoidna) primjerka nisu nađena u zatvorenom nalazu, pa im se istovremenost s lasinjskim i salkucanskim nalazima može (ako se baš želi) i osporiti. Po našem uvjerenju nema mjesta sumnji u predloženu sinhronizaciju.¹⁷

Miješani lasinjsko-salkucanski horizont u Vinkovcima ima prije svega značaj u oblasti populacijske slike eneolita istočne Slavonije. On nam sugerira pretpostavku da se ovdje radilo o jednoj miješanoj lasinjsko-salkucanskoj populaciji, koja za sobom nije ostavila tragove građevinske djelatnosti. Takve okolnosti ukazuju na kratkotrajan boravak jedne stočarsko-nomadske grupacije, koja se po svemu sudeći kretala životnim prostorom jedne druge kulture (po našem mišljenju — badenske). Ta populacijska grupacija bila je, kako se čini, složena od srednjeslavonske i sjevernobosanske lasinjske grupe stočara, te od jedne salkucansko-bubanjске grupe, koja je morala doći preko srednje ili sjeverne Srbije, a ne iz Oltenije. Na takve bi veze ukazivala pojava salkucanske keramike u oba lasinjska horizonta u Gornjoj Tuzli (horizonti II i I) — ona ovdje dolazi udružena s Lasinjom I i II-a. Nažalost ta grupa salkucanskih nalaza nije dosada bila predmetom detaljnije interpretacije.¹⁸

Navedeni vinkovački horizont objašnjava pojavu jedne lasinjske šaljice koja je sa zbirkom Josipa Brunšmida došla u Arheološki muzej u Zagrebu, a koja je nađena na »Pjeskani«, tj. na desnoj (suprotnoj) obali Bosuta. Za ovaj predmet sam držao da je prije svega rezultat importa, a eventualno rezultat nekog, povremenog prodora lasinjske populacije u ovaj prostor. Na isti se način može objasniti i poneki usamljeni salkucansk-bubanjски predmet, tako niski kantharos iz Stare Pazove, koji oblikom posve odgovara vinkovačkim kantharosima (sl. 2).

17. Iz same Salcutze nema analogija ovom predmetu (odn. predmetima) iz Vinkovaca. U krugu klasične badenske kulture u Mađarskoj kombiniranje kaneliranja s rebrastim aplikacijama po hrptu kojih teče niz uboda (»Perlmuster«) dolazi dosta često — BANNER 1956, T. I/2; XIX/3; XXVII/42, 43; XXIX/21, 23; XLI/1; XLV/5; LXIX/12; LXXIV/1.

18. ČOVIĆ 1961, sl. 15/c; T. XII/4—9, XIII/4, 8 (stratum II); T. XIV/2, 3, 6—11 (stratum I).

Udjel bodrogkeresturske komponente nije lako objasniti. Obzirom na malenu procentualnu zastupljenost (7,35 odn. 10,2%), malenu u odnosu na ostale dvije komponente, teško je decidirano reći — radi li se o jednom jačem obliku importa ili o jednoj populacijskoj primjesi. U svakom slučaju prisutnost ovih nalaza ukazuje na znatno čvršće veze i lasinjske i salkucanske kulture u južnopanonskom prostoru s bodrogkeresturskom kulturom. Postoji mogućnost da se istočnom Slavonijom i Srijemom kretala jedna stočarska, populacijska mješavina različito komponiranog etničkog sastava, mislim različitog u procentualnom smislu. Postoji mogućnost da je u istočnom Srijemu ili u regionima uz Dunav bodrogkeresturska etnička komponenta bila daleko jače zastupljena nego u Vinkovcima, pa čak da je imala i dominirajući položaj u jednoj takvoj grupaciji. U svakom slučaju trebalo bi od ranije poznate, pojedinačne bodrogkeresturske nalaze iz ovog prostora (Vučedol, Sotin, Surčin, Progar) promatrati u novom svjetlu.¹⁹

Kao što je već rečeno, miješani lasinjsko-salkucanski-bodrogkeresturski horizont implicira i određene kronološke zaključke. On nam ukazuje na istovremenost horizonta Lasinja II-a/II-b — Salcutza II/III. No faza Bodrogkeresztúr I moći će se paralelizirati samo sa stupnjem Lasinja II-b. Granica između Lasinje II-a i II-b mogla bi biti nešto viša od granice između Salcutza-e II-c i III. Lasinja II-b bi prema tome mogla odgovarati Salcutzi II-c i III.²⁰

Osnovni kronološki problem leži međutim u odnosima Lasinja-Salcutza-Bodrogkeresztúr, ti su odnosi, doduše manje precizno, bili u općim crtama već i ranije povučeni na više ili manje zadovoljavajući način.²¹ Osnovni problem možemo najjasnije podvući pitanjem — što je u slavonsko-srijemskom prostoru egzistiralo u vrijeme lasinjske kulture, točnije — koja (ili koje) kultura i koja (ili koje) populacija. Jer kao što je već u više navrata podvučeno, istočna se granica lasinjske kulture u Međuriječju Drave i Save kretala približnom jednom krivom linijom, odnosno potezom Valpovo—Našice—ušće Orpljave u Savu. Zapadno od te granične linije nema nalaza badenske kulture, istočno od te granice — osim Vinkovaca — nema naselja lasinjske kulture. To bi bio jedan od indikativa koji bi govorio u prilog pretpostavci koju smo zagovarali, da je lasinjska kultura ispunjavala vremenski prostor od početka eneolita pa do pojave kasne vučedolske kulture na tlu zapadno od citirane granice, a da je badenska kultura živjela u vrijeme ranog eneolita u prostoru istočno od navedene granice. Ta pretpostavka je bila u više navrata dosta iscrpno obrazložena, manje iz kulturno-geografskih, a prvenstveno iz kronoloških aspekata. Vinkovački lasinjsko-salkucansko-bodrogkeresturski nalazi danas ponovo aktueliziraju jednu takvu raspravu, jer postoje dvije mogućnosti objašnjavanja njihove prisutnosti:

19. DIMITRIJEVIĆ 1979, 136; T. 2/9. BRUNŠMID 1902, 121; sl. 50/gore-desno; Brunšmid je držao da bi ovaj primjerak mogao ići u brončano ili halštatsko razdoblje (lasinjska šaljica). Bodrogkeresturski nalazi: HOFFILLER 1933, T. III/4. DIMITRIJEVIĆ 1957. VINSKI-GASPARINI 1957.

20. DIMITRIJEVIĆ 1977—78, kronološka tabela sl. 11 (str. 71); DIMITRIJEVIĆ 1978, kronološka tabela sl. 12 (str. 93).

a. Lasinjsko-salkucansko-bodrogkeresturski horizont u Vinkovcima (bivša Tržnica/Hotel) ostatak je prisustva jedne stočarsko-nomadske grupacije na jednom tuđem — točnije: badenskom tlu (ili životnom prostoru). Ta grupacija ovdje nije udomaćena, ona na neki način ovdje bivstvuje »ilegalno«, od prilike na način na koji još i danas bosanski očvari u toku jesenskih i zimskih mjeseci borave u međuriječju Drave i Save.²¹ Ta pretpostavka, naravno, implicira istovremeni život lasinjske i badenske kulture, svaka od ovih kultura imala bi svoj životni prostor, a granica obje kulture u Međuriječju Drave i Save išla bi krivom linijom Valpovo — Našice — istočni obronci Krndije i Dilja — ušće Orpljave u Savu.

b. Ako se aplicira pretpostavka mađarskih, čehoslovačkih, rumunjskih i beogradskih kolega o vremenskom prioritetu cjelokupnog kulturnog kompleksa Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr (po nekim k tome još i Hunyadihalom), onda istovremeno mora biti prihvaćena pretpostavka o vremenskom prioritetu lasinjske nad badenskom kulturom. Takav je stav najjasnije prezentiran u kronološkim razmatranjima N. Kalicza iz kojih je proistekla kronološka tabela koja je ovdje predočena na sl. 3. Ako bismo prihvatili ovakav stav, onda bismo u istočnoj Slavoniji, Srijemu i sjevernoj užoj Srbiji imali jedan veliki hiatus između završne sopotske i vinčanske kulture na jednoj, te pretklasične badenske kulture na drugoj strani. Kao što je već nešto ranije rečeno, taj bi hiatus mogao po klasičnim kronološkim mjerilima obuhvatiti raspon od kojih 400—500 godina (a po C-14 pokazateljima i znatno više). U takvom bi slučaju uz tisapolgarsku jamu u Belegiš-Šančinama vinkovački lasinjsko-salkucanski horizont bio jedna od onih nedostajućih karika u prekinutom lancu kulturnog kontinuiteta na tlu Srijema i istočne Slavonije.²²

Sve ove okolnosti upućuju nas ponovo na jednu kraću raspravu o problemima kronoloških relacija na liniji Lasinja—Baden—Tiszapolgár—Bodrogkeresztúr—Hunyadihalom—Salcutza.

II. PROBLEM KRONOLOŠKIH RELACIJA IZMEĐU ENEOLITSKIH KULTURA U ISTOČNOJ I JUŽNOJ PANONIJI U RAZDOBLJU KOJE ODGOVARA TRAJANJU LASINJSKE KULTURE

Rješavanje odnosa lasinjske kulture prema ostalim kulturama Panonske nizine rješava istovremeno čitav kompleks kronoloških problema koji su označeni naslovom ovog poglavlja. Jer, kao što je poznato, lasinjska kultura nije samo »jugoslavenska« kulturna manifestacija, ona je isto tako i »mađarska« i »austrijska«. U mađarskom prostoru ona živi u Transdanubiji i poznatija je pod nazivom Balaton-kulture, odnosno Balaton-I-horizonta, kako je ovdje determinirana po N. Kaliczu. Koncentracija lasinjskih naselja u Transdanubiji vidljiva je uglavnom oko Blatnog jezera, odn. Balatona, ona se drži pretežno umjereno brdskog pejzaža, dok će badenska kultura preferirati nizinske areale, dakle istočnije i sjevernije dijelove zapadne Mađarske, na neki će način razgraničenje između obje kulture biti slično onome u Slavoniji. Zbog toga je i problematika vremenskog položaja lasinjske kul-

21. Prisustvo bosanskih stočara u npr. bjelovarskom (bilogorskom) prostoru nerijetko je uzrokom malim »ratovima« između domaćeg stanovništva i ovih stočara.

22. Vidi bilješku 1. PRAISTORIJA III, 66; u Belegišu se ne može govoriti o klasičnom naselju pošto se radi o samo jednoj jami bez kulturnog sloja, kako to navodi N. Tasić.

ture bila predmetom interpretacija prehistoričara svih onih zemalja na tlu kojih je ova kultura egzistirala. Čini se da je i to jedan od razloga kontroverzijama koje postoje u tumačenju tih pitanja. Ja ću na ovom mjestu pokušati još jednom predložiti obrazloženja koja proističu iz pokazatelja koji su uslovljeni vidnim kutem našeg kulturnog prostora.

1. Lasinjska kultura neposredni je nasljednik vinčanske (u sjeveroistočnoj Bosni), sopotske (u sjevernoj Hrvatskoj i sjevernoj Bosni), Zengövárkony-lendelske kulture (u zapadnoj Mađarskoj), te jedne još nedovoljno definirane alpsko-lendelske manifestacije (u kontinentalnoj Sloveniji). Između tih supstrata i pretklasične lasinjske kulture nema hiatusa. Stratigrafski se pretklasična lasinjska kultura, odnosno prva dva stupnja lasinjske kulture nadovezuju na kasnovinčanski supstrat (Vinča D-2) u Gornjoj Tuzli.

2. Stratum III u Gornjoj Tuzli prezentira prijelaz od Vinče D-2 na D-1 (3,75—2,90 m). Stratum II sadrži kasnovinčanske i ranolasinjske nalaze kao svoje osnovno sadržajno obilježje. Taj je stratum vrlo moćan, on ima raspon od 2,0 m (2,90—0,90 m) i njega je potrebno dijeliti na dva horizonta — II-b (2,90 — cca 1,90 m) koji bi pripadao D-2-stupnju vinčanske kulture, te II-a (cca 1,90—0,90 m) koji bi pripadao pretklasičnoj lasinjskoj kulturi (Lasinja I). Već u ovom horizontu pojavljuju se dosta brojni salkucanski nalazi — uz ulomke kantharosa s široko haneliranim trbuhom tu su i čepaste aplikacije na drškama koje karakteriziraju južne tipove Salcutza—Bubanj—Krivodol—kompleksa, a koji se mogu nadovezati na nasljeđe Vinče C kosovske i južnomoravske oblasti.²³ Stratum I (0,90—0,00 m) pripada ranoklasičnoj lasinjskoj kulturi (Lasinja II-a) s kojom također dolazi i nešto salkucansko-bubanjjskih nalaza. Pored toga ima u tom stratumu i nešto klasične badenske keramike, poneki kostolački nalaz, a također i ranobrončanodobne keramike, no očito nije jedinstven i po svemu sudeći obuhvaća najmanje tri horizonta stanovanja — lasinjski (stupanj II-a), klasično-badenski i ranobrončanodobni.²⁴

Prisutnost salkucansko-bubanjjskih nalaza u oba kasna horizonta Tuzle predstavlja prvi i najraniji prodor elemenata ove kulture u lasinjsko područje. Salkucanski nalazi indiciraju stupanj II ove kulture, pa na taj način prva dva stupnja lasinjske kulture treba paralelizirati s odgovarajućim horizontima Salcutza-e, na što je već ranije bilo ukazano. Sinhroniziranje stupnjeva Lasinja I i II-a sa Salcutza II-a i II-b čini se iz aspekta tuzlanskih pokazatelja kao prihvatljivo vremensko vrednovanje.²⁵

3. Još jedno višeslojno naselje u sjevernoj Bosni ima svoj pozitivan značaj u vremenskom vrednovanju lasinjske kulture — to je Modran-Vis (iskopavanje B. Belića 1963. i 1964. g.). Ovdje se pokazala slijedeća stratigrafska slika:

23. ČOVIĆ 1961 — **stratum III**: 95 i d.; sl. 11 i 12; T. VIII—XI.

stratum II: 100 i d.; sl. 13—16; T. XII i XIII; **Lasinja I**: sl. 13/c, k; 15/a; T. XII/3; XIII/3; **Salcutza-Bubanj**: sl. 15/c; T. XII/4—9; vjerovatno još i T. T. XIII/4, 8; najtipičniji salkucanski ulomci su oni na T. XII/6, 7 koji tipološki, tj. po načinu kaneliranja odgovaraju Salcutzi I i II — usp. BERCIU 1961, sl. 84/1 (= 87/1); 90/1; 99/10; 104/1.

24. ČOVIĆ 1961 — **stratum I**: 103 i d.; T. XIV i XV; **Lasinja II-a**: sl. 18/d (možda i 18/b ali kao vrč); 19 i 20; T. XIV/1; XV/1, 3, 5, 6, 10, 14, 15; **Salcutza-Bubanj**: T. XIV/2, 3, 6—11; XV/2 (?); **Baden**: T. XIV/4; **Kostolac**: T. XV/11, 13.

25. Ulomak jednog salkucansko-bubanjjskog kantharosa otkriven je i u Drulovci, on bi — iako fragmentiran — također sugerirao stupanj II Salcutza-Bubanj-kulture. Lasinjski kompleks Drulovka datira se u II-a stupanj — KOROŠEC 1960, T. 25/5 = 41/7.

SLAVONIJA SLAWONIEN	JUGOZAPADNA TRANSDANUBIJA SÜDWEST-TRANSDANUBIEN	TRANSDANUBIJA TRANSDANUBIEN	JUGOZAPADNA SLOVACKA SÜDWESTSLOWAKEI	ISTOČNA MAĐARSKA OSTUNGARN
?	?	BOLE RÁZ - GRU PA BOLE RÁZ - GRUPPE	BOLE RÁZ - GRU PA BOLE RÁZ - GRUPPE	BOLE RÁZ - GRU PA BOLE RÁZ - GRUPPE
LASINJSKA KULTURA II (HRNJEVAC BRDO) LASINJA - KULTUR II (HRNJEVAC BRDO)	BALATON - GRU PA I (II - III)	MÖZS, LETKES BALATON - GRU PA III BALATON - GRUPPE III	FURCHENSTICH - KERAMI KA	HUNYADIHALOM - GRU PA HUNYADIHALOM - GRUPPE
LASINJSKA KULTURA I (JAKŠIĆ) LASINJA - KULTUR I (JAKŠIĆ)	BALATON - GRU PPE I (II - III)	BALATON - GRU PA II BALATON - GRUPPE II	FURCHENSTICH KERAMI K	BODROGKERESZTÚR - GRU PA BODROGKERESZTÚR - GRUPPE (KASNA FAZA - SPÄT PHASE)
↓ ? ↑	↓ ? ↑	BALATON - GRU PA I BALATON - GRUPPE I	LUDANICE - GRU PA LUDANICE - GRUPPE	BODROGKERESZTÚR - GRU PA (RANA FAZA) BODROGKERESZTÚR - GRUPPE (FRÜHPHASE)
			NITRA - BRDZANY - GRU PA NITRA - BRDZANY - GRUPPE	TISZAPOLGÁR - KULTURA TISZAPOLGÁR - KULTUR
SOPOTSKO - LENDELSKA K. (KASNA FAZA) SOPOT - LENGYEL - KULTUR (SPÄT PHASE)	LENDELSKA KULTURA (KASNA FAZA) LENGYEL - KULTUR (SPÄT PHASE)	LENDELSKA KULTURA (KASNA FAZA) LENGYEL - KULTUR (SPÄT PHASE)	LENDELSKA KULTURA (KASNA FAZA) LENGYEL - KULTUR (SPÄT PHASE)	TISA - HERPALY - CSÖSZHALOM - KULTURA THEISS - HERPALY - CSÖSZHALOM - KULTUR (KASNA FAZA - SPÄT PHASE)

Slika 3. Kronološka tabela prema Nándoru Kaliczu

Abb. 3. Chronologische Tabell nach Nándor Kalicz (KALICZ 1973).

Primarnu etapu stanovanja na ovom lokalitetu predstavlja horizont jama lasinjske kulture (1,10—0,45 m). Nalazi ukazuju na stupanj I, odnosno na pretklasičnu lasinjsku kulturu.

Slijedeća faza stanovanja je zastupljena horizontom nadzemnih kuća (na koti 0,45 m), taj horizont prezentira ranoklasičnu lasinjsku kulturu, tj. stupanj II-a. Na taj je način potvrđena razvojna slika koju su pokazali horizonti II-a i I u Gornjoj Tuzli.

Povrh nivoa lasinjskih kuća slijedi jedan kostolački horizont — on pokazuje facies koji treba označiti kao horizont Pivnica—Cerić—Ašikovci, dakle stupanj A kostolačke kulture. No kako taj horizont već sadrži i nekoliko importiranih nalaza rane, tj. pretklasične vučedolske kulture (Vučedol A), treba smatrati da se ovdje radi o samom završetku ranokostolačkog stupnja.²⁶

4. Treći lasinjski višeslojni lokalitet jeste Ajdovska jama kod Nemške Vasi u Dolenskoj. Iskopavanja u 1967. g. (Paola Korošec) dala su slijedeću stratigrafsku sliku:

26. BELIĆ 1964. PRAISTORIJA III, 1943 i 144; T. XVIII. Kostolački horizont: DIMITRIJEVIĆ 1977-78, 4 i 5; 64; 69; T. 7.

Stratum IV (1,90—1,60 m) dao je nalaze jedne lokalne lendelske manifestacije koju bismo uslovno mogli determinirati kao istočnoalpsku lendelsku kulturu;

Stratum III/dole (1,60—1,35 m) dao je nalaze jedne nerazvijene, dakle pretklasične lasinjske kulture u kojoj se u velikoj mjeri očituju utjecaji prethodećeg joj lendelskog supstrata (Lasinja I);

Stratum III/gore (1,35—1,20 m; gros nalaza koncentriran je oko kote 1,35 m; u prikazu P. Korošec stratum III je jedinstven — tome međutim protivurječe arheološki nalazi); rani horizont Lasinje II-a;

Stratum II (1,20—1,10, odnosno 0,98 m) dao je tipične ranoklasične lasinjske kulture, ali u već razvijenom obliku — kasni horizont Lasinje II-a;

Stratum I (0,98—0,70 m) dao je pored klasičnih lasinjskih nalaza i neke nove dekorativne elemente, npr. krivolinijske trake ispunjene mrežom; ovdje se prema tome radi o jednom kasnoklasičnom horizontu lasinjske kulture, tj. o stupnju II-b; ovom horizontu pripada i jedan ranije nađen fragment kostolačke zdjele s tipičnim ukrasima koji karakteriziraju horizont Pivnica—Cerić—Ašikovci, dakle raniju fazu lasinjske kulture (Kostolac A); na ovaj se način vremenski poistovjećuju kostolački horizont na naselju Modran-Vis i stratum I Ajdovske jame, to istovremeno znači da je u sjevernoj Bosni pojava kostolačke populacije prekinula dalji razvoj lasinjske kulture i da lasinjska kultura u najboljem slučaju traje približno do početka svog stupnja II-b. Kako je lasinjsko-salkucanski horizont Vinkovaca determiniran u približno isto vrijeme, sugeriralo bi to njegovu istovremenost s ranoklasičnom badenskom kulturnom, odnosno ranom fazom kostolačke kulture.²⁷

5. U lasinjskom stratumu ranoklasičnog vremena (stupanj II-a) naselja Keszthely-Fenekpuszta II i Várház dolazi i nekoliko ulomaka pretklasične badenske keramike po svemu sudeći Fonyód-faciesa. Na taj se način sinhroniziraju stupnjevi Lasinja II-a (rani horizont) i Baden-Fonyód (Baden A-2). Sudeći po tom pokazatelju, početak i jedne i druge kulture uslijedio bi u približno isto vrijeme, tj. neposredno nakon sloma neolitskih kultura u mađarskom i jugoslavenskom podunavskom prostoru.²⁸

6. U Bisambergu (Niederösterreich) u objektu 1933 dolazi uz tip Bisamberg

27. KOROŠEC P. 1975; nalazi raspoređeni po stratumima daju ovakvu sliku:
stratum IV, nalazi s kote 1,90 m: sl. 5; T. I/1—3, 5, 7; II/6; III/3; V/1; VI/1; IX/1, 2; XII/1;
stratum III prema P. Korošec, tj. kao cjelina: T. II/10, 15; III/4—6, 7; IV/2, 5—8; V/2, 4; VI/5, 9, 10, 13; VII/1, 2, 4, 6; VIII/8; XIII/2; XIV/1; kao što je rečeno, stratum III treba podijeliti na dva horizonta — III/dole i III/gore, pa bi raspored nalaza onda bio ovakav:
stratum III/dole, tj. nalazi grupirani oko kota 1,60—1,50 m: T. II/10, 15; III/5; IV/7; VI/3, 10; VIII/4; XII/10, 12;
stratum III/gore, tj. nalazi grupirani na koti 1,35 m: T. IV/2, 8; V/2, 4; VII/1, 4; XIII/2; XIV/1; ovamo bi išli i slijedeći nalazi s iskopavanja 1938. g.: T. XI/1, 2;
stratum II, tj. nalazi grupirani između kota 1,20 i 1,10 m: T. IV/3, 4; V/3, 6; VI/3, 4, 6, 8; VII/7, 8; VIII/2, 3, 7; X/1, 11; XIII/1;
stratum I, tj. nalazi grupirani između kota 0,98 i 0,70 m: T. II/7; III/1, 2; VI/2, 11; VIII/1, 2; X/2—4, 6, 8; XI/4, 7, 10, 11; XII/3, 8; XIII/3, 4, 8 (8 = **Kostolac**); XIV/3.

28. KALICZ 1973, Abb. 2/2 (= 5/3 — Keszthely-Fenekpuszta II); 2/9 (= 4/4 — Keszthely-Fenekpuszta, Várház).

epilendelskog kompleksa i jedan badenski vrč kasnoklasičnog tipa. Taj vrč ima ušicu vis-a-vis trakastoj dršci, što će ukazivati na bliskost kasnovučedolskom horizontu Ljubljanskog Barja. Tip Bisamberg srodna je manifestacija lasinjskoj kulturi, također Münchshöfen-kulturi istog vremenskog horizonta. Bisamberg je dao i ulomke salkucanskih kantharosa, još tipičnije kantharose dala su dva druga lokaliteta Bisamberg-tipa: Würnitz i Schleimbach — tipovi kantharosa ukazuju na horizont Salcutza IV. Na taj se način iskazuje paralelitet: Lasinja (u Burgenlandu tip Oberpullendorf) — Bisamberg — Salcutza IV — Baden C. Ovakve relacije potvrđene su i na lokalitetu Schleimbach, gdje se također pojavljuje jedan badenski vrč. Oba spomenuta vrča tipični su proizvodi burgenlandske kasnobadenske kulture, njih napose karakterizira horizontalno kaneliranje vratnog segmenta. Salkucanski kantharosi najvjerojatnije su ovamo došli posredstvom bodrogkeresturske kulture (stupanj II), koja u horizontu Pusztaistvánháza njeguje ovaj tip posude.²⁹

7. U Lasinji je u jami s nalazima III stupnja lasinjske kulture nađeno i nekoliko ulomaka klasične vučedolske keramike (V. Dukić). U zatvorenost ovog nalaza može se u krajnjoj liniji i posumnjati, no klasična vučedolska kultura (Vučedol B) u ovom prostoru dosada nije poznata. Već je u nekoliko navrata podvučeno da je prostor sjeverozapadne Hrvatske došao u »posjed« nosilaca vučedolske kulture tek na prijelazu od stupnja B-2 na C. Prema tome je lasinjska kultura na tlu sjeverozapadne Hrvatske (i Slovenije) morala trajati sve do prodora nosilaca vučedolske kulture i do nastupa horizonta kasne vučedolske kulture (Vučedol C). Nalazi iz Lasinje potvrđuju ovu pretpostavku.³⁰

8. Istovremenost lasinjske i bodrogkeresturske kulture dokazana je često citiranim nalazom iz groba 10 u bodrogkeresturskoj nekropoli Szentes-Kistöke. Ova nekropola pripada mlađem horizontu bodrogkeresturske kulture, tj. horizontu Pusztaistvánháza (Bodrogkeresztúr II), kojeg karakterizira pojava jednog složenijeg dekorativnog stila izvedenog urezivanjem i žigosanim ubadanjem, a koji ima dobrih podudarnosti s kasnolasinjskim »baroknoklasičnim« stilom. Pored toga će ovaj horizont bodrogkeresturske kulture karakterizirati i česta pojava kantharosa, koja reflektira jedan pojačani utjecaj iz kruga Salcutza-e IV. Lasinjski vrč iz spomenutog groba u Szentes-Kistöke-u odgovara vrčevima tipa Jakšić (T. VII/4). Sva lasinjska nalazišta iz Požeške kotline pripadaju u principu kasnolasinjskom horizontu (Lasinja III), no u sklopu ovih Jakšić ima najarhaičniju fizionomiju, pa bi mogao ući u prijelaz stupnja II-b na III, ali isto tako u rani horizont Lasinje III, kao i u kasniji horizont Lasinje II-b. Danas bih bio skloniji datiranju tog nalazišnog kompleksa u kasniji horizont stupnja II-b.³¹

29. RUTTKAY 1976, 285 i d.; 295 i d.; **Bisamberg**: sl. 1—3; badenski vrč: sl. 1/6; kantharosi: sl. 3/1, 2, 6; **Schleimbach**: sl. 4; badenski vrč: sl. 4/1; **Wurnitz**: sl. 5; kantharosi: sl. 5/4, 6; **Oberpullendorf**: sl. 7—9; karta rasprostranjenosti: sl. 13. Navedene oblike kantharosa usporedi sa oblicima iz Salcutze IV: BERCIU 1961, sl. 133 = 134. Za bodrogkeresturske kantharose vidi: HILLEBRAND 1929, T. I/9; II/1; PATAY 1943, T. I/9; III/6, 8; V/5 itd.

30. DIMITRIJEVIĆ 1961, 57; T. XII/82-84.

31. PATAY 1943, 38 i 39; T. II/11; inventar iz groba 10: T. II/9—11. DIMITRIJEVIĆ 1961, 57 (točka 1), sl. E (str. 57).

9. Kasnolasinjska nalazišta u Požeškoj kotlini, kao što su Gradac—Pašnjak, Novoselci—Pašnjak i Ašikovci—Polje, preferiraju jedan složeniji dekorativni sustav koji se zasniva na kombiniranju urezivanja i žigosanog ubadanja (T. VIII). Taj dekorativni koncept ima dobrih podudarnosti s dekorativnim sistemom mlađeg horizonta bodrogkeresturske kulture (Bodrogkeresztúr II). Nerijetko se na bodrogkeresturskim predmetima sreće i dekoracija koja posve odgovara kasnoklasičnom lasinjskom stilu, pa se na ovaj način već dokazani kontakti obje kulture ispoljavaju u pojačanom opsegu.³²

10. Sinhronitet Lasinja II-b — Kostolac A u smislu gornjih obrazloženja mora se protegnuti i na horizont Bodrogkeresztúr I, dok bi Kostolac B morao odgovarati kasnom horizontu Bodrogkeresztúr I i ranom horizontu Bodrogkeresztúr II. Ti su kontakti dokazani na kostolačkom naselju Iža u Slovačkoj. U objektima (jamama) 11/64 i 40/64 dokaziva je istovremenost Kostolca i Lasinje, točnije mlađeg kostolačkog horizonta i Lasinje II-b. U objektu 11/64 nađena je jedna amfora za mlijeko bodrogkeresturskog oblika, a s kostolačkim ukrasom.³³

11. U horizontu I-b na Bubnju kod Niša dolazi uz salkucansko-bubanjske nalaze i klasično-badenski i kostolački import. Prema tome bi taj horizont Bubnja odgovarao mlađem badenskom građevnom horizontu na Vučedol-Gracu (horizont 8), tj. stupnju B-2 badenske kulture. M. Garašanin sinhronizirao je taj horizont Bubnja sa stupnjem Salcutza III što smatramo apsolutno prihvatljivim. S takvim se datiranjem međutim neće složiti D. Berciu, P. Roman, S. Morintz i N. Tasić. D. Berciu je tri horizonta Oršić-Slavetićevog stupnja II sinhronizirao sa Salcutzom II-c do IV, a stupnjeve Bubanj II-a, II-b i II-c označio kao Bubanj I, II i III. Bubanj I-b po M. Garašaninu, odnosno Bubanj III po Oršić-Slavetiću označio je kao Bubanj IV i pripisao badensko-kostolačkog kulturi. Prema S. Morintzu i P. Romanu bi Bubanj I-a odgovarao klasičnoj Salcutzi, odnosno njenom III stupnju, dok bi Bubanj I-b pripadao »prijelaznom vremenu« koje označavaju badensko-kocofenski i izvjesni Cernavoda-III elementi, dok bi kostolački elementi bili hipotetični (?!). N. Tasić će Bubanj I-a sinhronizirati sa Salcutzom III/IV-a, a Bubanj I-b sa Salcutzom IV-b. Bubanj I-b bi po njemu ujedno označio i početka Cotzofeni- i Kostolac-kulture.³⁴

32. Na bodrogkeresturske utjecaje ukazano je još 1961. g. — DIMITRIJEVIĆ 1961, 82 i d. Nalaze s table VIII ovog teksta usporedi s: HILLEBRAND 1929, T. V/1; PATAY 1978, T. VIII/8 (kombiniranje traka popunjenih šrafiranjem, odn. mrežom s nizovima žigosanih uboda). Na nekim bodrogkeresturskim predmetima može se zamijetiti tipični, klasični lasinjski dekorativni stil: PATAY 1978, T. I/11.

33. NEMEJCOVA-PAVÚKOVÁ 1968, **objekt 11/64**: sl. 25/5-13; 26; Lasinja: sl. 25/11; amfora za mlijeko: sl. 26/1. **Objekt 40/64**: sl. 29; klasična badenska kultura: sl. 29/1, 13, 14; Kostolac: sl. 29/5, 8—10; Lasinja: 29/2, 4, 11.

34. GARAŠANIN 1958, 227 i d.; T. 4/1, 2; 5/2—5. GARAŠANIN 1959, 57 i d. GARAŠANIN 1973, 192 i d. i tabela na str. 191. U mlađem badenskom građevnom sloju, odn. horizontu 8 prvi se put javljaju kostolački nalazi. R. R. Schmidt je međutim objavio samo dio ovih i to isključivo iz jame II-G-1 koja je pripadala badenskoj apsidnoj kući 2 — SCHMIDT 1945; 32 i d.; T. 22/3; 24/5—8; 26/9. Taj horizont pripada stupnju B-2 rano-klasične badenske kulture. Prvi je Milošević utvrdio horizont nastupa kostolačkih nalaza u okviru badenske kulture — MILOŠEVIĆ 1949, 89. Ista je situacija potvrđena iskapanjima na lokalitetu Streimovo kukuruzište na Vučedolu 1966. g. — DIMITRIJEVIĆ 1966, 22 i 23; DIMITRIJEVIĆ 1971, 160 (bilješka 98) — BERCIU 1961, 112 i d.; 115 i d. BERCIU 1961-a, 126 i d.; 130 i d.; 134. ROMAN 1971, 124—128. MORINTZ-ROMAN 1973, 291 i 292 (bilješka 3). PRAISTORIJA III (N. Tasić), 96; 112—114.

U interpretacijama stratigrafije Bubnja mahom je zanemaren monografski tekst A. Oršić-Slavetića o iskopavanjima na Bubnju. Oršićevi nalazi bili su bogatiji od onih s iskopavanja M. Garašanina i već samim tim olakšavaju dataciju Bubnja. Oršić kao stratum I označava starčevački horizont, stratum II odgovara Garašaninovom horizontu I-a. Stratum II Oršić-Slavetić je podijelio na tri horizonta — II-a, II-b i II-c, a nalaze je objavio po horizontima (1940). Polihromno slikana keramika iz ta tri horizonta u cijelosti odgovara onoj iz horizonata Salcutza II-a do II-c, pa se time Salcutza II i Bubanj II po Oršić-Slavetiću, odnosno Bubanj I-a po M. Garašaninu mogu sinhronizirati bez poteškoća. Time je datiranje ovog horizonta Bubnja po M. Garašaninu još jednom potvrđeno. U Oršićevom horizontu II-a nađena je i jedna amfora s parom vertikalno probušenih tunelastih ušica, kakve su inače u Karpatskoj kotlini pojavljuju u pretklasičnoj (usp. nalaz iz Magyarkesz-Gubarc), ali i klasičnoj badenskoj kulturi Budakalasz, grob 44).³⁵

Faza Bubanj I-b po M. Garašaninu odgovara III fazi Bubnja po Oršić-Slavetiću. U tom se horizontu iskazuje opadanje kvaliteta keramičke produkcije, preteže urezana i inkrustirana dekoracija, ali se još uvijek, iako u znatno manjoj mjeri, zadržava crveno slikana keramika salkucanskog tipa. U znatnoj je mjeri prisutan badenski i kostolački (a ne kocofenski) materijal, pa će taj horizont trebati označiti kao posljedicu kulturne mješavine koja je nastala prodorom badensko-kostolačke populacije na jug. No treba podvući, da to **nije** badensko-kostolački nego salkucanski horizont. Kao što je poznato i u samoj Salcutzi je u to vrijeme (II) došlo do ogrubljanja fizionomije keramičke produkcije, do nagle retardacije slikanog posuđa i do pojačanog udjela urezane dekoracije — na oba lokaliteta je prema tome vidljiv identični trend. Sinhronizacija Bubnja I-b (Oršić-Slavetić III) sa Salcutzom III nije prema tome rezultat općih impresija, nego konkretne analize činjeničnog stanja. Slijedeća etapa Bubnja, tj. faza Bubanj II (po M. Garašaninu), jasno pokazuje da se Bubanj zadržao u kulturnoj sferi Bubanj—Salcutza—Krivodol—kompleksa.³⁶

Za našu raspravu je bitna činjenica da je fazu Bubanj I-b moguće poistovjetiti sa stupnjem Salcutza III, odnosno s mladim horizontom ranoklasične badenske kulture (Baden B-2).

12. Međusobne relacije između badenske i bodrokeresturske kulture određene su u dva maha i neposrednim odnosom. Stratografski pokazatelji iz Kiskörös-a jasno pokazuju da su bodrokeresturski grobovi bili ukopani u jedno jamsko naselje klasične badenske kulture i da je ovdje badenska kultura starija od bodrokeresturske. U odnosu na stratografske pokazatelje iz Kiskörös-a kako ih je prezentirao J. Csalog (1931) nije bilo nikakve sumnje i na temelju tih parametara su i V. Miložić i J. Banner pretpostavili istovremeni život obje kulture. Bodrokeresturski horizont iz Kiskörös-a treba pripisati fazi Bodrokeresztúr II.³⁷

35. ORSSICH-SLAVETICH 1940, T. IV—VII (osim T. V/4 = Starčevo); VIII/6 i IX (slikana keramika iz stratuma II) — usporedi s BERCIU 1961, sl. 115—117, 120, 122 i 125 (stupanj Salcutza II). Amforica s vertikalno probušenim, dugoljastima ušicama: ORSSICH-SLAVETICH 1940, sl. 20/3 — usporedi s TORMA 1973, sl. 3/9; BANNER 1956, T. XCV/34.

36. GARAŠANIN 1973, 181. ORSSICH-SLAVETICH 1940, 37.

37. GARAŠANIN 1973, 1982 i d.; 188 i d.

Radikalni zaokret u interpretaciji kronoloških odnosa između ove dvije kulture uslijedio je nakon što je N. Kalicz objavio rezultate iskopavanja u Szekely-u. Ovdje se pokazao kulturni slijed Tiszapolgár — Bodrogkeresztúr — Baden. Tada je uslijedio jedan rad J. Banner-a i Ide Bognár-Kutzián (1961) u kojemu su pokazatelji iz Szekely-a prihvaćeni kao **jedini** parametar za određivanje odnosa između dvije citirane kulture, te je badenska kultura u cijelosti determinirana kao mlađa od bodrogkereszturske. No kako su Csalogovi pokazatelji iz Kiskörös-a protivurječili ovoj tezi, označeni su oni kao netočni, to je postavljena tvrdnja da je situacija u Kiskörös-u bila upravo obrnuta u odnosu na zaključke J. Csalogo. Ta tvrdnja nije potvrđena nikakvim novim argumentima, a Csalogova dokumentacija pokazuje da je voditelj iskopavanja donio posve ispravne zaključke.³⁹ Kiskörös pokazuje da je faza Bodrogkeresztúr II mlađa od stupnja C badenske kulture, tj. od tipa Budakalsz—Beli Manastir. Szekely pokazuje da je stupanj C-2 badenske kulture, tj. tip Viss mlađi od faze Bodrogkeresztúr II. Oba pokazatelja de facto uopće **nisu protivrječna** jer tip Viss je bez sumnje mlađi od Budakalász—Beli Manastir tipa. No ovi odnosi ujedno pokazuju da granice između obje kulture nisu čvrste, da neka područja mijenjaju »gospodare« i da se u tim oblastima klasična badenska kultura može jednom iskazati kao mlađa, a drugi put kao starija. Takve okolnosti najbolje potvrđuju tezu o istovremenosti obje ove kulture.³⁹ Tisapolgarska i bodrogkereszturska populacija prije svega su stočarske grupacije s velikom pokretljivošću i polunomadskim navikama. Takve populacije, iako se kreću u jednom geografskom arealu nikada nemaju čvrste granice kao što je to slučaj kod standardnih zemljoradničkih kultura. U različitim ekonomskim determinantama leže i mnogi nespo razumi koji opterećuju kronološku problematiku panonskog prostora.

13. Kao što je već rečeno, u Vinči i Bapskoj slijedi Baden-Fonyód-horizont (Baden A-2) horizont Vinča D-2. Hiatus između oba navedena horizonta relativno je kratak i odgovara Boleráz-horizontu pretklasične badenske kulture. Boleráz-horizont je zasada na tlu jugoslavenskog Podunavlja poznat samo iz Deronja (Mostonga I). Horizont Vinče D povezuje se s Rahmani-kulturom u Tesaliji. Kuća Q iz samog Rahmanija vremenski odgovara ranijem horizontu Vinče D-2, no ona stilski (u keramografskom smislu) ima dobrih podudarnosti i s mlađim horizontom klasične lendelske kulture (Zengövárkony-Lengyel). Kako su pokazala istraživanja V. Milojčića na Pevkákia-maguli, Rahmani-kulturu treba paralelizirati s ranoheladskim brončanim dobom I i početkom II stupnja. Nekropola Aghios Kosmas međutim sadrži izrazite ranoklasične badenske elemente, a nju je njen istraživač G. E. Mylonas datirao u kraj ranoheladskog II i III stupnja ranoheladskog brončanog doba. To znači da srednji horizonti ranoheladskog II stupnja odgovaraju hiatusu između Vinče D (= Rahmani) i ranoklasične badenske kulture (= Aghios Kosmas), taj vremenski raspon odgovara trajanju pretklasične badenske kulture i na taj način indirektnim putem potvrđen slijed Vinča D-2 — Baden-Boleráz — Baden-Fonyód —

38. CSALOGOVTS 1931. MILOJČIĆ 1949, 92—94. BANNER 1956, 233 i d.; 237; u 1956. g.

J. Banner uopće nije pokušao dovesti u sumnju Csalogove opservacije iz Kiskörös-a.

39. KALICZ 1958. BANNER-KUTZIÁN 1961, 2 i d.

ranoklasična badenska kultura (Baden B). Adekvatno tome imamo u zapadnom Srijemu i istočnoj Slavoniji slijed Sopot III — Baden-Boleráz — Baden-Fonyód itd. Kako u preostalim dijelovima sjeverne Hrvatske imamo slijed Sopot III — Lasinja A itd., a u sjeveroistočnoj Bosni slijed Vinča D-2 — Lasinja A itd. (G. Tuzla) mora se prihvatiti teza o istovremenosti badenske i lasinjske kulture.⁴⁰

Tzv. prototiszapolgarski horizonti, tj. Csöszhalom-, Herpály- i Gorzsa-tip mogu se u vrijeme svog bivstvovanja nakon klasične potiske kulture sinhronizirati samo s Vinčom D-2. Razlog tome je u činjenici da se import klasične potiske kulture nalazi u horizontu Vinče D-1, kako u samoj Vinči, tako i u Bapskoj. Takav vremenski odnos bit će akceptiran i od strane N. Kalicza. Iz toga slijedi zaključak, da se početak Tiszapolgár-kulture ne može staviti prije kraja Vinče D-2, a to znači da su početak tisapolgarske i pretklasične badenske kulture (Boleráz-horizont, odn. stupanj A-1) uslijedili u približno isto vrijeme. Postoji mogućnost da je tisapolgarska kultura počela svoj život nešto malo ranije, kako je to pretpostavio V. Miložić još 1949. g.⁴¹ Svaka od ove dvije kulture, te lasinjska kultura u svom životnom prostoru, označavaju svojim nastupom početak klasičnog eneolitskog razdoblja.

U svjetlu ovakvog vrednovanja treba promatrati i nalaze salkucansko-lasinjskog horizonta iz Vinkovaca.

Iz gornjih razmatranja proistekla je kronološka tabela — sl. 4 (str. 57), koja se u nekim detaljima razlikuje od tabele prikazane prije kraćeg vremena, a u povodu vremenskog vrednovanja vučedolske kulture. Vinkovački nalazi usloveli su detaljnije preispitanje odnosa Lasinja—Salcutza—Bodrogkeresztúr, te odnosa ovih triju pojava s ostalim istovremenim pojavama panonskog prostora.

III. ZAKLJUČAK

Nalazi iz horizonta A-3 tella Vinkovci, bivša Tržnica/Hotel unose neke nove elemente u kulturnu sliku slavonsko-srijemskog područja eneolitskog vremena. Ti nalazi imaju svoj kronološki značaj — u povodu toga je i uslijedila ova rasprava, no oni ukazuju na još jednu značajnu komponentu života eneolitskih populacija. To je — postojanje kulturnog pluralizma u jednom geografskom prostoru. Predmetom jedne ranije rasprave bila je i egzistencija Retz-Gajary-kulture za koju smo mogli utvrditi da živi u lasinjskom kulturnom prostoru **pored** lasinjske kulture. No rec-ga-

40. **Fonyód** — nalazi iz Vinče: VASIĆ 1936, sl. 203-d; iz Bapske: SCHMIDT 1945, sl. 71/6, 7; 72/5; DIMITRIJEVIĆ 1962, T. I/3—7. **Boleráz-horizont** (Mostonga): KARMANSKI 1970, 1 i 2; T. I—XVIII.

Rahmani — kuća Q: WACE-THOMPSON 1912, 43 i d.; sl. 17, 19, 25 i 28; T. IV/4; V i VI. Za odnose Rahmani-Vinča-Zengävárkony vidi: DIMITRIJEVIĆ 1971, 144, te izvori citirani u bilješkama 39—54. **Pevkákia**: MILOŽIĆ 1977, 12.

Aghios-Kosmas: MYLONAS 1959; tipični klasičnobadenski nalazi: sl. 126/13 (kuća E); sl. 131/80 (kuća H); sl. 140/161, 172, 175, 168; 141/164, 176; 142/169, 163, 155, 170, 171, 178 (grob 3); sl. 145/156, 158, 180 (grob 4); 147/203 (grob 8); 150/209 (vretenasta amfora — Fischbutte!), 207 (grob 10); sl. 151/220—225 (grob 30); sl. 152/226, 232—235; 153/236, 240 (sic!), 241; 154/246; 155/251, 252 (areal V); datiranje: str. 157 i d.

41. DIMITRIJEVIĆ 1971, 146/točke 1 i 2, te izvori citirani u bilješkama 72—75. KALICZ 1970 i kod njega citirani izvori. Vidi posebno: VASIĆ 1936, sl. 151 (potiski pehar s kote 4,1 m) i DIMITRIJEVIĆ 1971, T. II/1 (ulomak potiskog pehara iz Vinča-D-1-stratumu u Bapskoj).

jarska je populacija bila jedna stočarska, nomadska i polunomadska populacija koja se kretala po umjereno brdovitom terenu, mahom na visinama iznad 300 m nadmorske visine, tako da je na neki način došlo do razgraničenja lasinjske, dakle — domaće populacije, te ove »strane« grupacije, dakle rec-gajarske kulture, da kažemo — po visini, ali u istoj horizontali, tj. istom kulturnom arealu. Pojava miješane lasinjsko-salkucanske populacije u jednom tuđem životnom prostoru, ovaj puta badenskom, ukazuje prvenstveno na ekonomske motive ove prisutnosti. Nesumnjivo se radi o stočarskim grupacijama, koje prodiru preko granice, koje najvjerojatnije ne gone samo stoku na ispašu na »tuđe«, nego obavljaju trgovinu naturalnom razmjenom. To, dakle neće biti **samo stočari**, nego i **putujući trgovci stokom**. Treba također imati u vidu da vinkovački prostor ne obiluje badenskim naseljima, zasad je poznato jedno dosta ograničeno naselje Fonyó-stupnja na Borincima, te jedno na raskršću potoka Barica i željezničke pruge Vinkovci—Beograd, koje ide u prijelaz od A-2 u B-1 stupnja, dakle od Fonyód — u ranoklasični horizont. Naravno, ima još i nekih pojedinačnih nalaza.⁴² Klasična badenska kultura, kako se čini, nije bila čvršće prisutna u ovom dijelu Slavonije, ona se držala prvenstveno dunavske i savske obale (Sarvaš, Vukovar-Najpar, Vučedol, Stotin itd.; Gornja Bedrina, Hrtkovci-Gomolava itd.). Postoji mogućnost da je lasinjsko-salkucanska grupacija preferirala područja u kojoj je klasična badenska kultura bila nasebinski slabije zastupljena. Na taj se način moglo izbjeći nepoželjne kontakte s primarnim stanovništvom ovog tla. Naravno, to su neke od mogućih pretpostavki i samo kao pretpostavke mogu doći u razmatranje. Na drugoj strani se u ovom području badenska kultura nalazi u krajnjem perifernom položaju. Upravo zbog tih okolnosti njen će se život ovdje ugasiti znatno ranije nego u prostoru sjeverno od Dunava i Drave. Ona će, naime, u vremenu koje odgovara prijelazu od stupnja B-2 u C-1 biti zamijenjena kostolačkom kulturom koja se već u toku B-2-stupnja razvila u krilu te periferne badenske kulture.⁴³ A to je upravo horizont kojemu odgovara lasinjsko-salkucanski kompleks nalaza iz Vinkovaca. Prema tome će unutrašnja slabost badenske kulture u to vrijeme i u tom prostoru činiti pogodnu priliku za upade populacijskih grupacija koje na ovom tlu nisu bile ni prije, a niti poslije, domaći etnički segment. Prisutnost jedne takve populacijske grupacije inicira međutim kompleksnije pristupe kulturnoj problematici tog vremena. Nedugo zatim pojavit će se opet jedan sličan problem, a to je pitanje nosilaca Hunyadi-Vajska-manifestacije u tom istom prostoru (Orolik, Opatovac).⁴⁴ Ova je grupa neposredni produžetak bodrogkeresturske kulture i čini se da je ovdje boravila u sličnim uslovima i na sličan način, kao i lasinjsko-salkucanska grupacija u Vinkovcima.

Iskopavanja u Vinkovcima otvorila su ovim jedan novi problem. Ovdje je ponuđeno jedno od mogućih rješenja, jedan pristup kronološkoj i populacijskoj interpretaciji, koji najvjerojatnije neće naići na akceptirajući odjek u krugu panonskih prethistoričara. Jer utvrđene sheme već su kanonizirane i na neki način pred-

42. DIMITRIJEVIĆ 1979, 136. T. 2/1—8.

43. O tome opsežnije: DIMITRIJEVIĆ 1977-78, 26 i 27.

44. BRUKNER 1976, 30; sl. 5.

određene za jedan duži život. No ovi nalazi sami po sebi čine u ovom prostoru jednu novu i neobičnu pojavu istog pa me raduje što su oni po prvi puta prezentirani na Simpoziju posvećenom 100. godišnjici Osječkog muzeja i što će u ovoj publikaciji prvi put ugledati svjetlo dana. Jer, bez obzira na interpretacije i valorizacije ovih nalaza, oni sami po sebi nude jednu širu raspravu o kulturnoj i kronološkoj problematici vremena o kojemu je riječ.

(Rukopis prerađen i dovršen 6. februara 1980)

KRATICE ZA CITIRANU LITERATURU

- BANNER 1942 J. Banner, Das Tisza-, Maros-, Körös-Gebiet bis zur Entwicklung der Bronzezeit, Szeged-Leipzig 1942.
- BANNER 1956 J. Janner, Die Peceler Kultur, *Archeologia Hungarica* SN XXXV, Budapest 1956.
- BANNER-KUTZIÁ 1961 J. Banner — I(da) Bognár-Kutzián, Beiträge zur Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens, *AAH* XIII, 1961/1-4, Budapest 1961, 1 i d.
- BELIĆ 1964 B. Belić, Vis, Modrana, Derventa — višeslojno praistorijsko naselje, *Arheološki pregled* 6, Beograd 1964, 22 i 23.
- BERCIU 1961 D. Berciu, Contributii la problemele neoliticului in Romania in lumina noilor cercetari, București 1961.
- BERCIU 1961-a D. Berciu, Les nouvelles fouilles de Salcutza (Roumanie) et le problème des groupes Bubanj (Yougoslavie) et Krivodol (Bulgarie), *Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen, L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Prague 1959, Praha 1961, 125 i d.
- BOGNÁ-KUTZIÁN 1963 I(da) Bognár-Kutzián, The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya, *Archaeologia Hungarica* SN XLII, Budapest 1963.
- BRUNŠMID 1902 J. Burnšmid, Colonia Aurelia Cibalae — Vinkovci u staro doba, *Vjesnik HAD* NS VI, Zagreb 1902, 117 i d.
- BRUKNER 1976 B. Brukner, Funde der Salcutza-Gruppe in der Wojwodina, *Simpozij o poznom eneolitu i ranom bronzanom dobu u Podunavlju (Novi Sad 1947)*, Istraživanja 5, Novi Sad 1976, 27 i d.
- CSALOGOVITS 1931 J. Csalogovits, Die neuentdeckte neolitische Siedlung und das kupferzeitliche Gräberfeld von Kiskörös, *PZ* XXII-1931, Berlin 1931, 102 i d.
- ČOVIĆ 1961 B. Čović, Rezultati sondiranja na preistoriskom naselju u Gornjoj Tuzli, *GZMS* NS XV-XVI/1960—1961, Sarajevo 1961, 79 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1957 S. Dimitrijević, Dvije posude bodrogkereszturskog tipa iz Srijema, *Arheološki vestnik* VIII/3—4, Ljubljana 1957, 297 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1961 S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji, *Opuscula archaeologica* V, Zagreb 1961.
- DIMITRIJEVIĆ 1962 S. Dimitrijević, Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoj Jugoslaviji, *Arheološki radovi i rasprave* II, Zagreb 1962, 239 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1966 S. Dimitrijević, Rezultati arheoloških iskopavanja na području Vinkovackog muzeja od 1957. do 1965. god. (*Prehistorija i srednji vijek*), *Acta Musei Cibalensis* I, Vinkovci 1966.
- DIMITRIJEVIĆ 1969 S. Dimitrijević, Starčevačka kultura u slavonsko-srijemskom prostoru i problem prijelaza starijeg u srednji neolit u srpskom i hrvatskom Podunavlju, *Simpozij neolit i eneolit u Slavoniji (Vukovar 1966)*, *Actes* V, Vukovar 1969, 9 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1971 S. Dimitrijević, Zu einigen Fragen des Spätneolithikums und Frühäneolithikums in Nordjugoslawiens, *Actes du VIII e Congrès International des Sciences préhistoriques et oprtohistoriques* I, Beograd 1971, 141 i d.

- DIMITRIJEVIĆ 1974 S. Dimitrijević, Problem stupnjevanja starčevačke kulture s posebnim obzirom na doprinos južnopanonskih nalazišta rješavanju ovog problema, Simpozij »Počeci zemljoradničkih kultura u Vojvodini i srpskom Podunavlju« (Subotica 1972), Materijali X, Beograd 1974, 59 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1977—78 S. Dimitrijević, Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur in dem Zwischenstromlande Donau—Drau—Sava — Äneolitische Studien I, Vjesnik AMZ 3. ser. — X—XI, Zagreb 1977—78, 1 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1978 S. Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Simpozij »Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Varaždin 1975), Izdanja HAD II, Zagreb 1978, 71 i d.
- DIMITRIJEVIĆ 1979 S. Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanja HAD IV, Vinkovci 1979, 133 i d.
- GARAŠANIN 1958 M. Garašanin, Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš, PZ XXXVI—1958, Berlin 1958, 223 i d.
- GARAŠANIN 1959 M. Garašanin, Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien, 39. Bericht RGK 1958, Berlin 1959, 1 i d.
- GARAŠANIN 1973 M. Garašanin, Praistorija na tlu S. R. Srbije, Beograd 1973.
- HELLEBRANDT-PATAY 1977 (M(agdolna) Hellebrandt — P. Patay, Újab rézkori temetök Dél-Borsodban, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVI, Miskolc 1977, 43 i d.
- HILLEBRANDT 1929 J. Hillebrand, Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza, Archaeologia Hungarica IV, Budapest 1929.
- HOFFILLER 1933 V. Hoffiller, Corpus vasorum antiquorum — Yougoslavie — Fasc. 1, Paris 1933.
- KALICZ 1958 N. Kalicz, Rézkori sztratigráfia Székely közseg határában, AÉ 85—1958—1, Budapest 1958, 3 i d.
- KALICZ 1970 N. Kalicz, Über die Probleme der Beziehung der Theiss und der Lengyel-Kultur, AAH XXII, Budapest 1970, 13 i d.
- KALICZ 1973 N. Kalicz, Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava 1973, 131 i d.
- KALICZ 1974 N. Kalicz, A balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon, A János Pannonius Múzeum Évkönyvéből XIV—XV/1969—1970, Pécs 1974, 75 i d.
- KARMANSKI 1970 S. Karmanski, Bakarnodobni lokaliteti jugozapadne Bačke I — Pregled materijala sa lokaliteta iz okoline Odžaka, Odžaci — Bačka Palanka 1970.
- KOROŠEC 1962 J. Korošec, Drulovk, Zbornik Filozofske fakultete III/4, Ljubljana 1960.
- KOROŠEC 1964 J. Korošec, Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite v letu 1962, Poročila o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji I, Ljubljana 1964, 25 i d.
- KOROŠEC 1965 Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu, Poročila o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji II, Ljubljana 1965, 5 i d.
- KOROŠEC P. 1975 P(aola) Porošec, Poročilo o raziskavah v Ajdovski jami 1967. leta, Poročila o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji IV, Ljubljana 1975, 170 i d.
- MARKOVIĆ 1977 Z. Marković, Problem eneolita u Našičkoj regiji, Arheološki vestnik XXVII/1976, Ljubljana 1977, 42 i d.
- MILOJČIĆ 1949 V. Milojčić, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, Berlin 1949.
- MILOJČIĆ 1959 V. Milojčić, Zur Chronologie der jüngeren Stein- und Bronzezeit Südost- und Mitteleuropas, Germania 37/1—4, Berlin — Frankfurt a.M. 1959.
- MILOJČIĆ 1977 V. Milojčić, Nova iskopavanja u makedonskom glavnom gradu Demetrijadi (Tesalija) 1967—1974, Predavanja u JAZU 46, Zagreb 1977.
- MORINTZ-ROMAN 1973 S. Morintz — P. Roman, Über die Übergangsperiod vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava 1973, 259 i d.
- MYLONAS 1959 G. E. Mylonas, Aghios Kosmas, An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica, Princeton 1959.

- NEMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1966 V(iera) Nemjecová-Pavúková, Äneolitische Siedlung und Stratigraphie in Iža, Slovenská archeológia XVI—2, Bratislava 1968, 353 i d.
- ORSSICH-SLAVETICH 1940 A. Orssich, Bubanj, eine vorgeschichtliche Ansiedlung bei Niš, Mitteilungen der Prähistorischen Kommission IV/1—2, Wien 1940.
- PRAISTORIJA III S. Dimitrijević — B. Jovanović — N. Tasić, Praistorija jugoslavenskih zemalja III — Eneolitsko doba, Sarajevo 1979.
- PATAY 1943 P. Patay, Szentesvidéki rézkori temetők (Kupferzeitliche Gräberfelder aus der Gegend Szentes), AÉ III ser., IV/1—2, Budapest 1943, 26 i d.
- PATAY 1945 P. Patay, Rézkori temető leletei Jászladányból (Les trouvailler archéologiques du cimitero de l'âge du cuivre à Jászladány), AÉ III ser., V—VI/1944—1945, Budapest 1945, 1 i d.
- ROMAN 1971 P. Roman, Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpatenraum, Dacia XV, Bucureşti 1971, 31 i d.
- RUTTKAY 1976 E. Ruttkay, Beitrag zum Problem des Epi-Lengyel-Horizontes in Österreich, Festschrift für Rudolf Pittioni, I, Wien 1976, 285 i d.
- SCHMIDT 1945 R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945.
- TORMA 1973 I. Torma, Die Boleráz-Gruppe in Ungarn, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava 1973, 483 i d.
- VASIĆ 1936 M. M. Vasić, Preistoriska Vinča IV, Beograd 1936.
- VINSKI-GASPARINI 1957 K(senija) Vinski-Gasparini, Zlatni nalaz iz Progora u Srijemu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI—LIX/1957 (Antidoron Michaeli Abramić), Split 1957, 6 i d.
- WACE-THOMPSON 1912 A. J. B. Wace — M. S. Thompson, Prehistoric Thessaly, Cambridge 1912.

AAH Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest
 AÉ Archaeologiai értesítő, Budapest
 GZMS Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu (Arheologija), Sarajevo
 PZ Praehistorische Zeitschrift, Berlin

KATALOG

TABLA I

1. H.: 7,6—7,9; D. usta: 9,8; D. ramena: 10,6; D. maä.: 15,1; D. dna: 4,9; $\frac{\text{blok 93}}{2,51}$
2. 6,5 x 8,1; H. rek.: 7,1; D. ramena: 9,6; D. max.: 14,6; $\frac{\text{blok 8}}{2,44}$
3. 3,0 x 9,1; H. rek. max.: 6,0; $\frac{\text{blok 6}}{2,37}$
4. 5,5 x 5,2; R. trbuha rek.: 5,4; $\frac{\text{blok 404}}{2,30}$
5. 3,0 x 5,0; $\frac{\text{jama SD (1962)}}{4,50 (= 3,78)}$
6. 3,0 x 5,4; $\frac{\text{blok 14/Z}}{2,10}$
7. 3,6 x 5,1; H. rek.: 9,3; $\frac{\text{blok 383}}{2,55}$
8. 5,7 x 6,1; H. rek.: 9,5; $\frac{\text{blok 165}}{2,30}$
9. 3,9 x 14,2; H. rek.: 7,6; D. rek.: 21,8; $\frac{\text{blok 256}}{2,94}$
10. 3,6 x 4,2; $\frac{16}{2,17}$
11. 3,2 x 5,7; $\frac{17}{2,34}$

TABLA II

1. 8,8 x 7,6; H. rek.: 10,2; D. usta rek.: 8,2; D. trbuha rek.: 10,8; D. dna rek.: 3,6; $\frac{362}{2,25}$
2. 6,8 x 10,1; H. rek.: 10,2; D. trbuha rek.: 12,6; $\frac{362}{2,25}$
3. H. max.: 11,0; H. do usta: 10,2; D. trbuha: 8,2; D. dna: 4,2; $\frac{91-Z}{2,40}$
4. 2,4 x 1,6; 5. 5,0 x 1,1; 6. 2,6 x 1,0; 7. 2,2 x 0,9; 8. 1,8 x 1,1; 9. 4,6 x 1,5; 10. 1,7 x 1,5;
11. 2,7 x 1,3; 12. 3,6 x 1,7; 13. 3,4 x 2,4.

TABLA III

1. 5,8 x 7,7; H. rek.: 12,0; $\frac{\text{jama 82}}{2,82}$

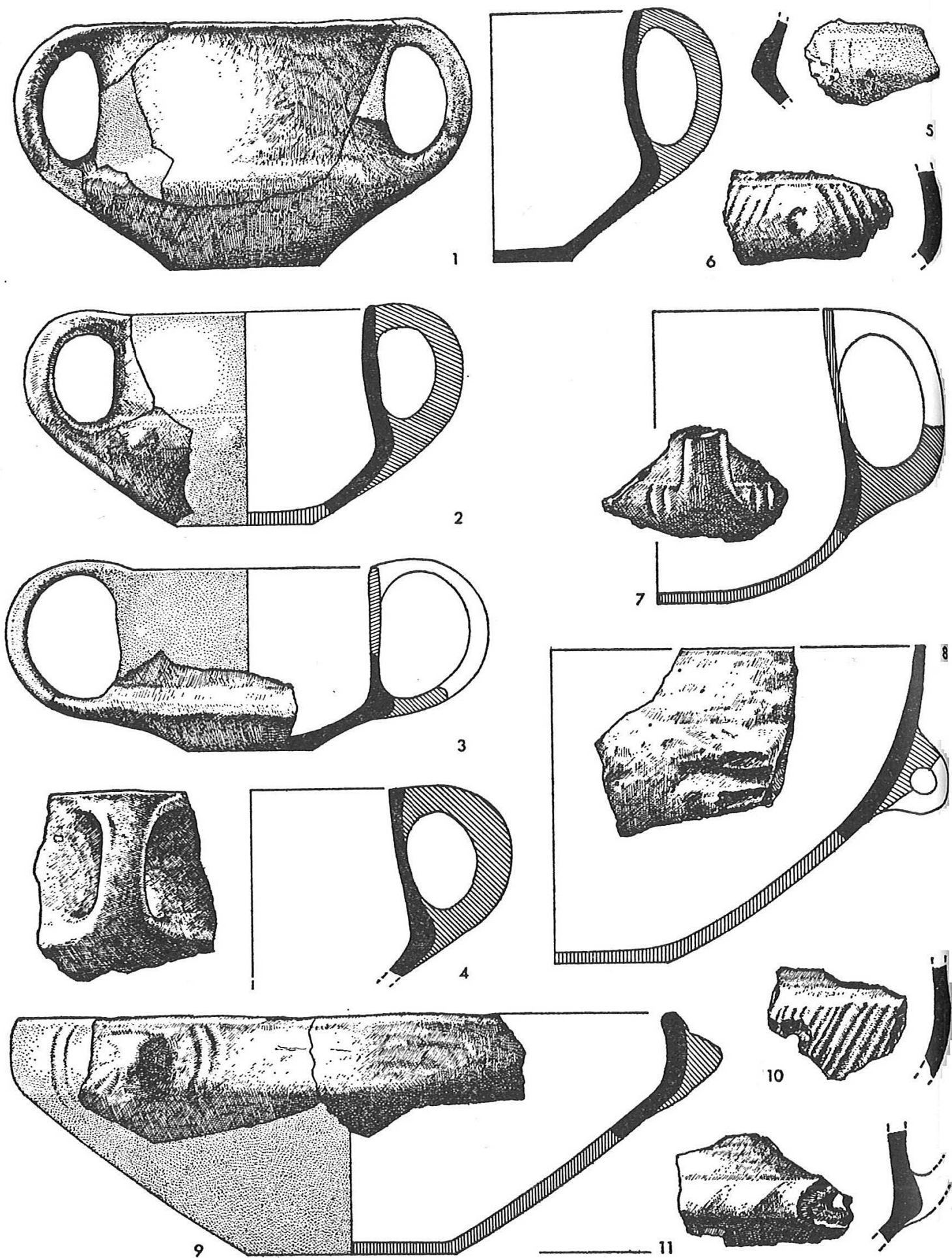

Tabla I. SALCUTZA-BUBANJ-KULTURA (stupanj II-c/III) 1-11: Vinkovci, Tržnica/Hotel (1977—78), horizont A-3 (3:1962)

TAFEL I. SALCUTZA-BUBANJ-KULTUR (Stufe II-c/III); 1—11: VINKOVCI, Markplatz/Hotel (1977/78), Horizont A-3 (5: 1962).

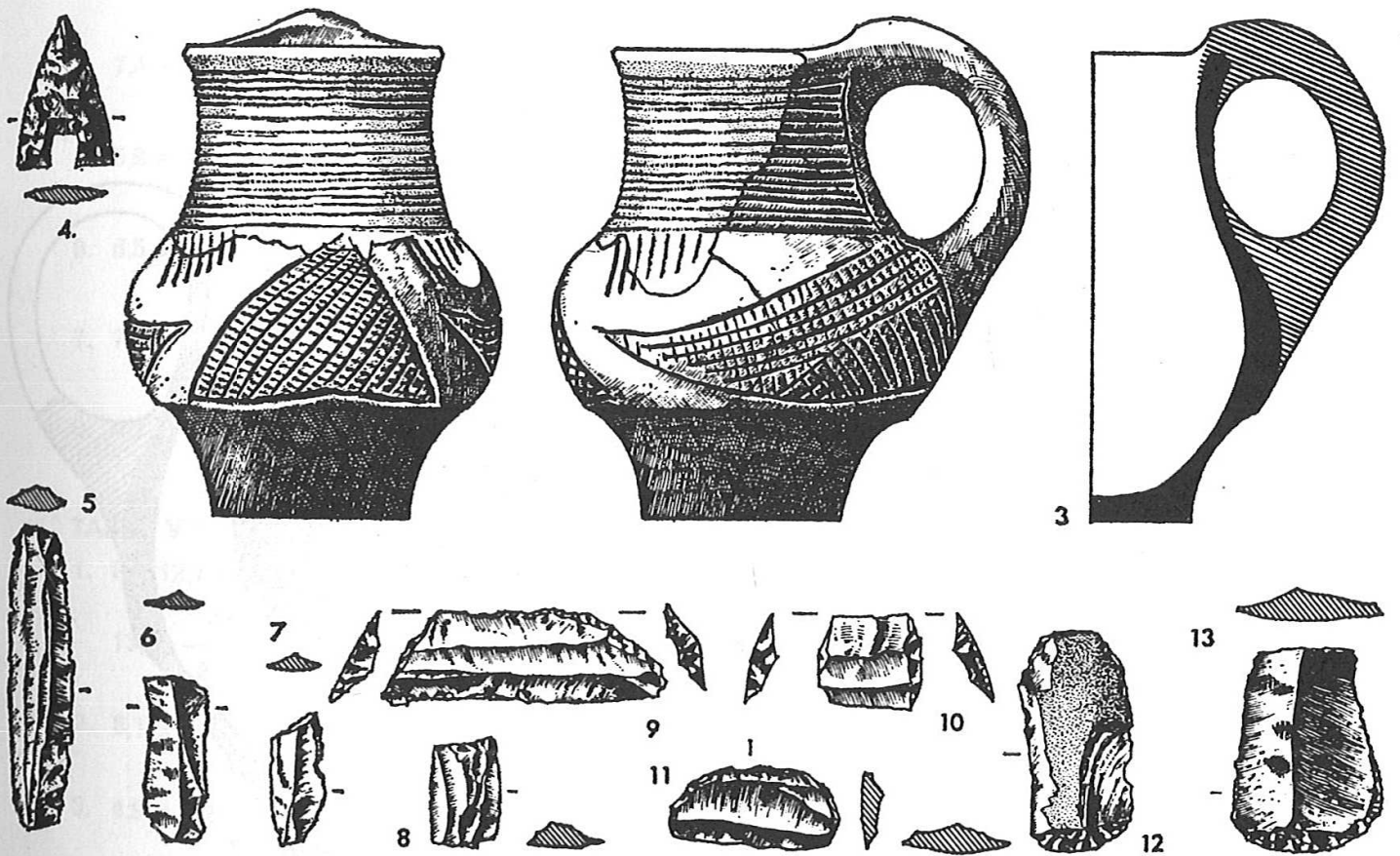
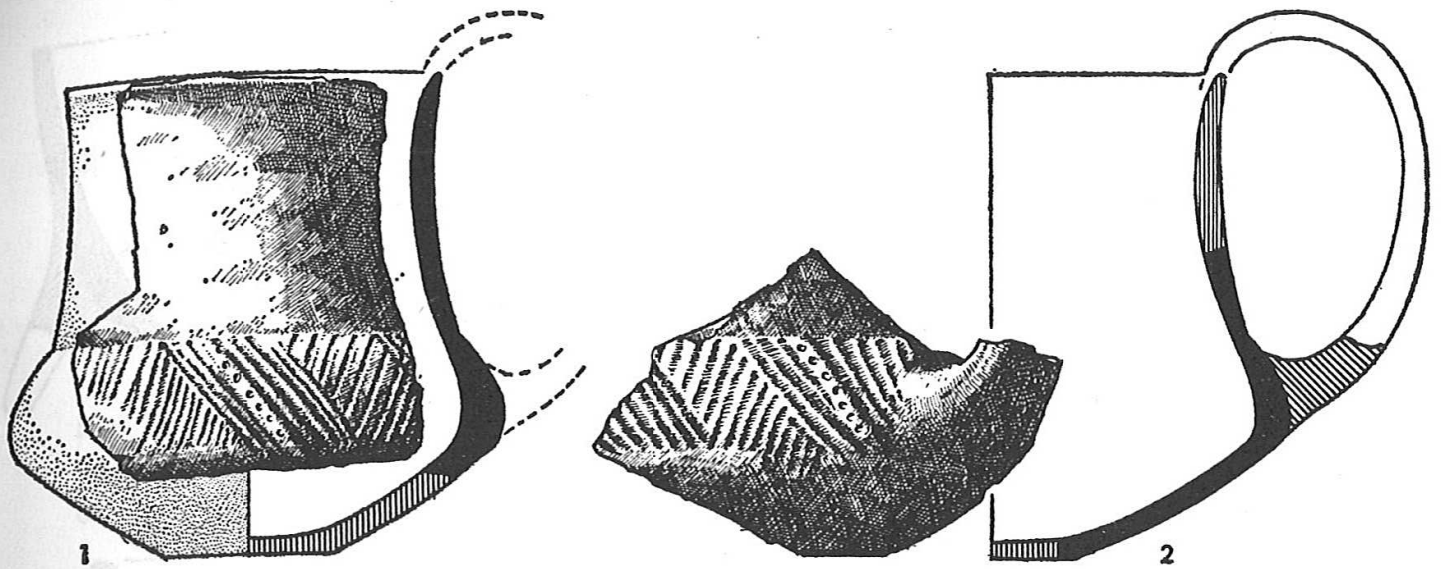

Tabla II. BADENSKI, odn. BADENOIDNI NALAZI (1 i 2:) (BADEN B-1?) i LASINJSKA KULTURA (4-13:) (stupanj II B) 1-13: VINKOVCI, Tržnica/Hotel (1977/78), horizont A-3 (3-13: ostava)

TAFEL II. BADENER bzw. BADENARTIGE FUNDE (1 u. 2: Baden B-1?) u. LASINJA-KULTUR (4—13: Stufe II-b); VINKOVCI, Markplatz/Hotel (1977/78), Horizont A-3 (3—13: Hortfund).

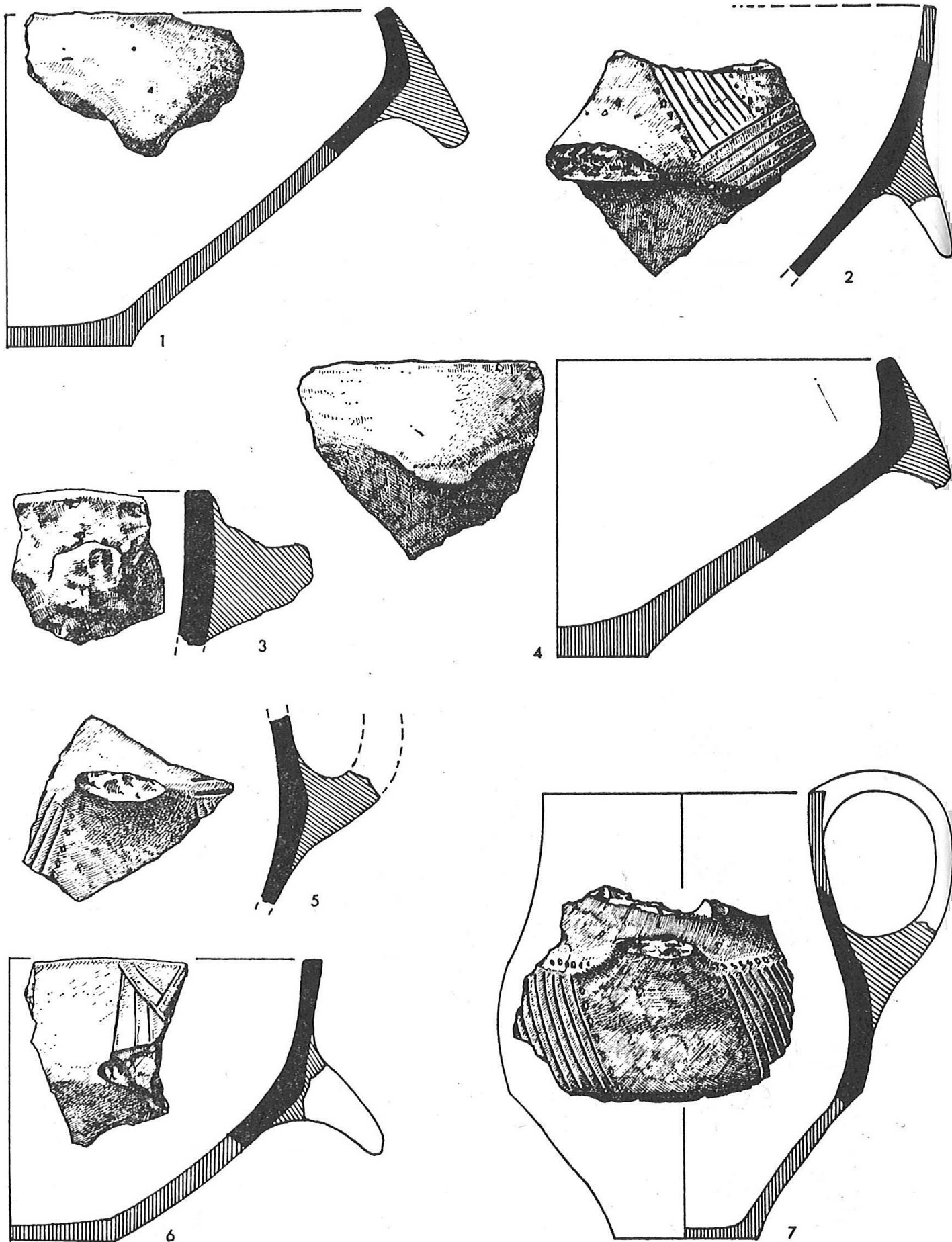

Tabla III. LASINJSKA KULTURA (stupanj II-B) 1-7: VINKOVCI, Tržnica/Hotel (1977/78) horizont A-3

TAFEL III. LASINJA-KULTUR (Stufe II-B); 1—7: VINKOVCI, Markplatz/Hotel (1977/78), Horizont A-3.

2. $7,2 \times 8,3; \frac{283}{2,45}$
3. $4,7 \times 4,6; \frac{283}{2,45}$
4. $7,5 \times 8,8; \text{H. rek.: } 10,5; \frac{227}{1,60}$ (vučedolski horizont)
5. $6,1 \times 6,2; \frac{353}{2,32}$
6. $6,0 \times 5,3; \text{H. rek.: } 8,8; \frac{167}{1,80}$ (vučedolski horizont)
7. $6,9 \times 8,7; \text{H. rek.: } 14,0; \frac{\text{jama 113-Z}}{3,90}$ (vučedolska jama)

TABLA IV

1. $6,7(9,2) \times 9,1; \text{H. rek.: } 9,0; \frac{365}{3,27}$ (vučedolska jama)
2. $7,2(9,7) \times 9,6; \text{H. rek.: } 10,1; \frac{16\text{-Z}}{2,10}$
3. $4,8 \times 5,0; \frac{8}{2,45}$
4. $7,4 \times 6,7; \frac{375}{2,95}$ (uz rimsku krečnu peć)
5. $5,8 \times 7,1; \frac{381}{2,38}$
6. $6,5 \times 5,4; \frac{222\text{-Z}}{3,15}$
7. $7,4 \times 11,2; \text{R. usta rek.: } 6,4; \frac{40}{2,45}$
8. $4,7 \times 4,1; \frac{8}{2,16}$

TABLA V

1. H.: 12,7 — 13,0; D. usta: 21,2 — 23,0; D. max. (od aplikacije do aplikacije): 25,6; D. dna: $\frac{54}{2,40}$
2. $8,1 \times 10,7; \text{H. sač: } 7,2; \text{D. trbuha noge rek.: } 17,7; \frac{297}{1,91}$
3. $4,9 \times 6,2; \frac{40}{2,45}$

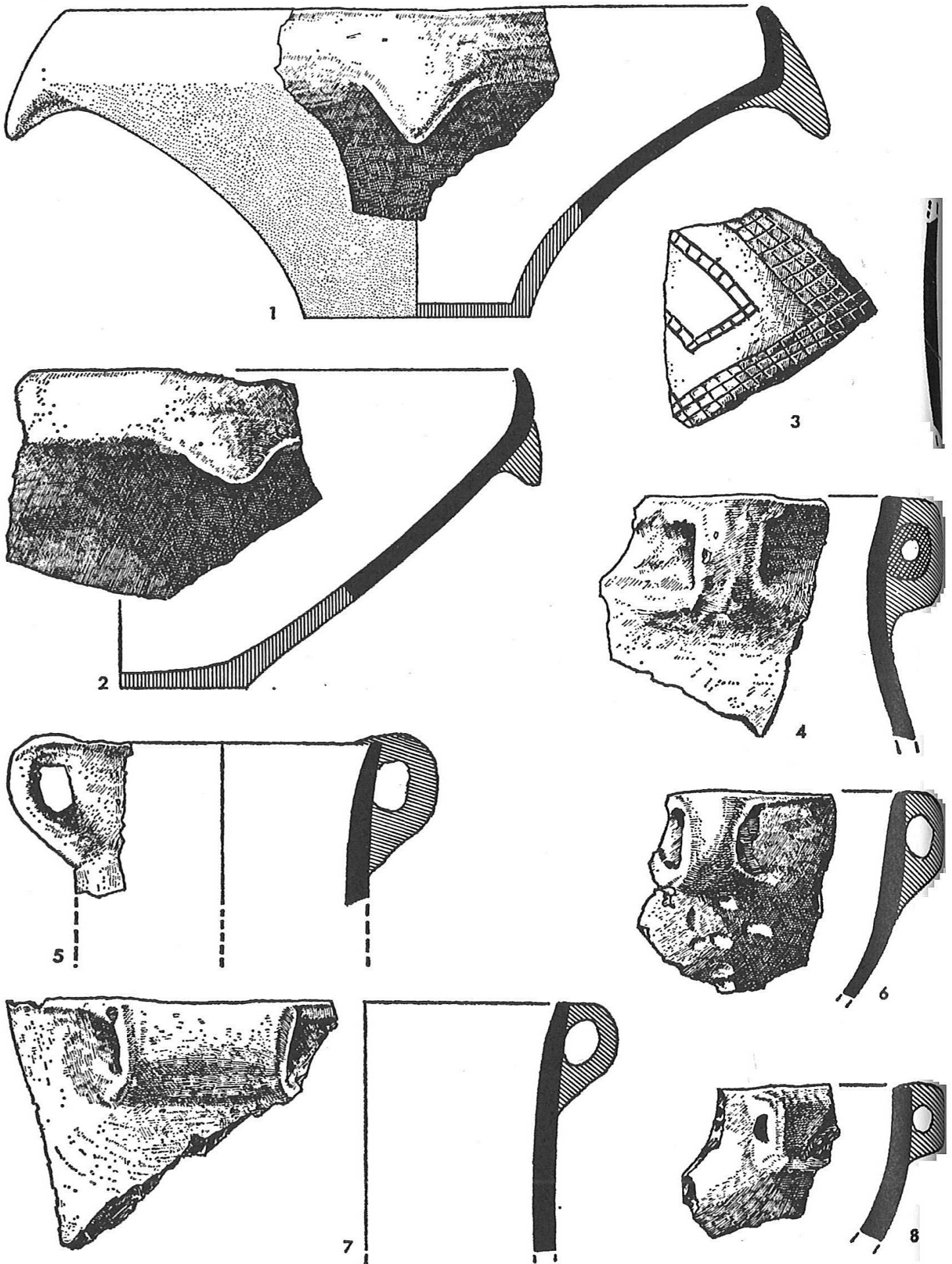

Tabla IV. LASINJSKA KULTURA (stupanj II-B 1 i 2) BODROGKERESTURSKA KULTURA (stupanj I: 3-8) 1-8: VINKOVCI, Tržnica/Hotel (1977/78), horizont A-3

TAFEL IV. LASINJA-KULTUR (Stufe II-B; 1 u. 2) und BODROGKERESZTÚR-KULTUR (Stufe I; 3—8); 1—8: VINKOVCI, Markplatz/Hotel (1977/78), Horizont A-3.

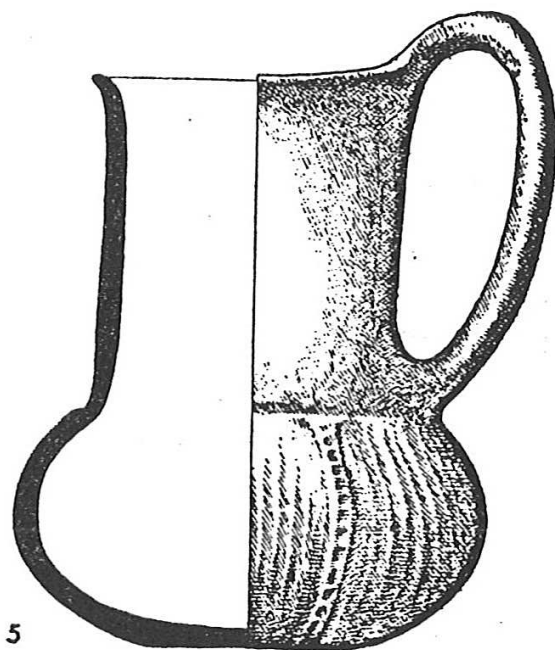
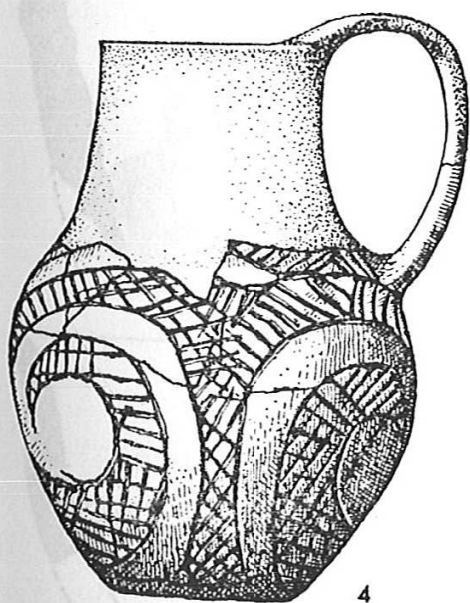
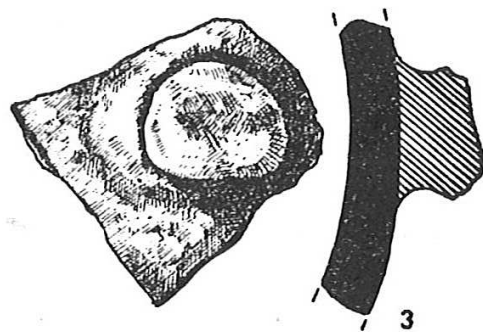
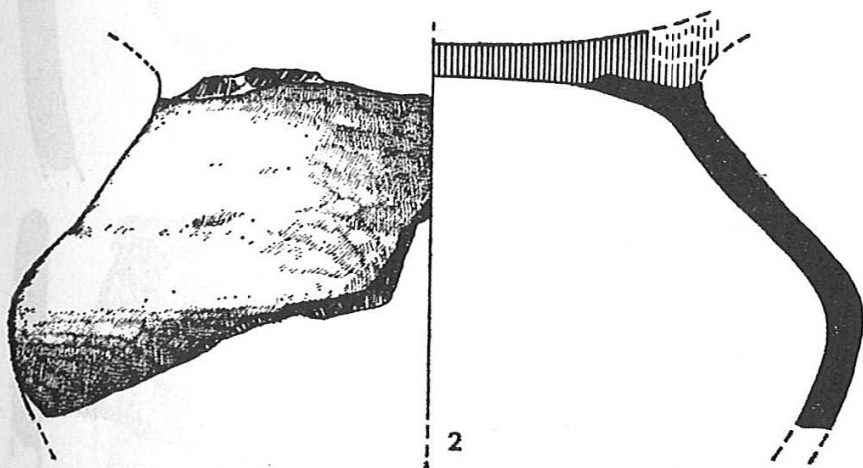
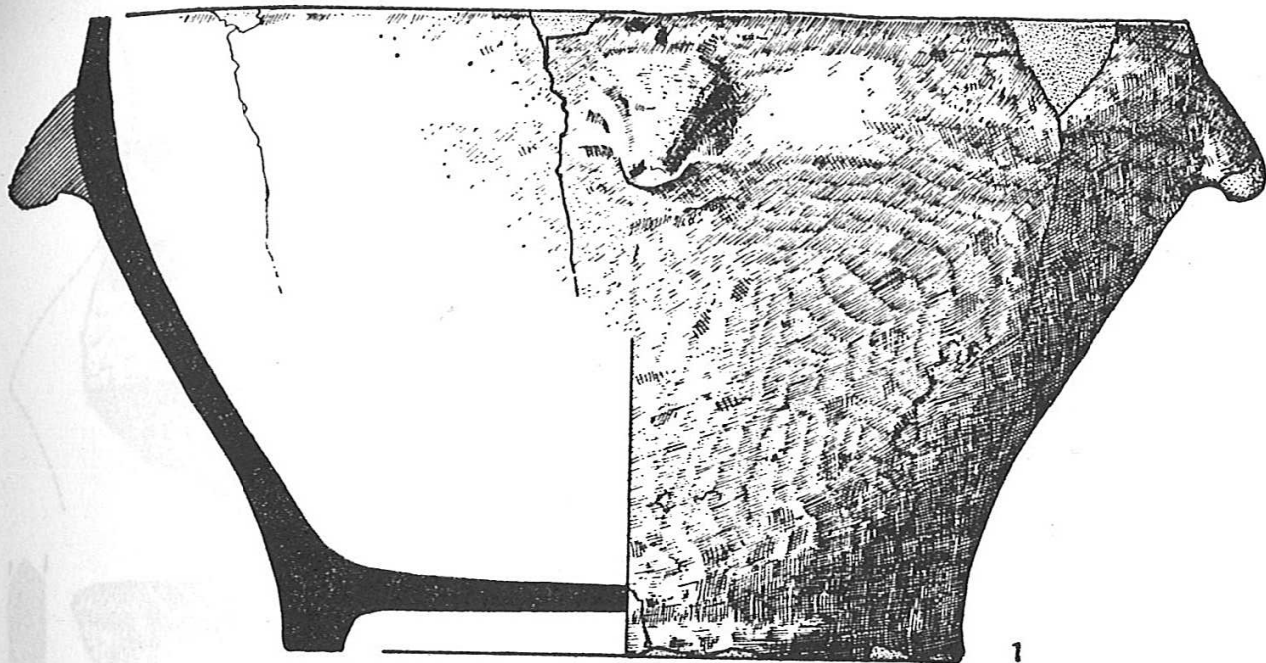

Tabla V. LASINJSKA KULTURA (stupanj II-B: 1-4) i BADENSKA KULTURA (stupanj B:5)
 1-3: VINKOVCI, Tržnica/Hotel (1977/78), horizont A-3: 4: KESZÜ (Baranya m.) : 5
 SARVAS vlastelinski brijeg (1942/43)

TAFEL V. LASINJA-KULTUR (Stufe II-B; 1—4) und BADENER KULTUR (Stufe B; 5); 1—3:
 VINKOVCI, Markplatz/Hotel (1977/78), Horizont A-3; 4: KESZÜ (Baranya, Ungarn);
 5: SARVAŠ, Vlastelinski brijeg (Herrenberg; 1942/43).

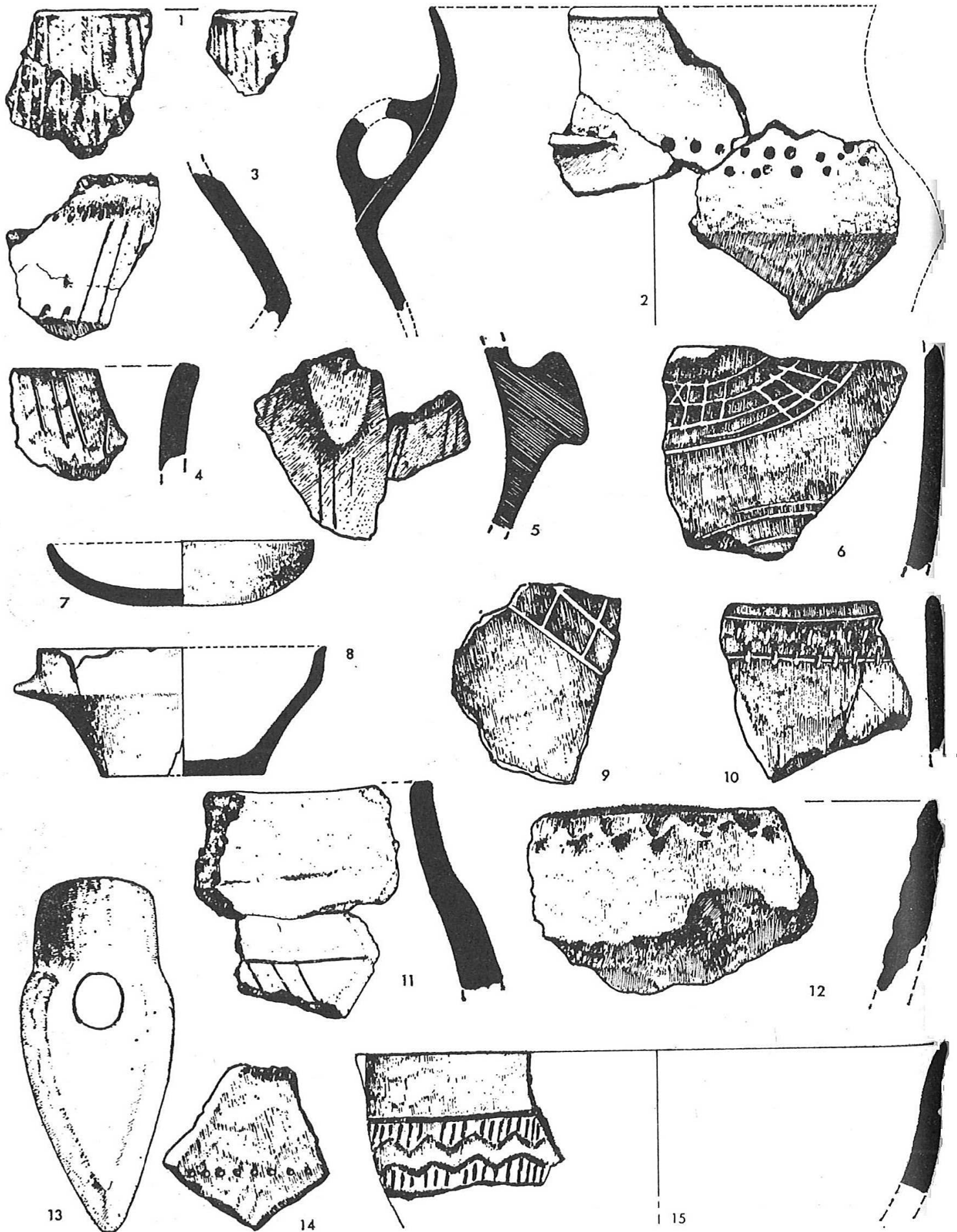

Tabla VI. LASINJSKA KULTURA (stupanj II-B) 1-15: AJDOVSKA JAMA, horizont I (0,98—0,70 m : 15: Kostolački impost)

TAFEL VI. LASINJA-KULTUR (Stufe II-B); AJDOWA-HÖHLE (Slowenien), Horizont I (Tiefe 0,98—0,70 m; 15: Kostolacher Import).

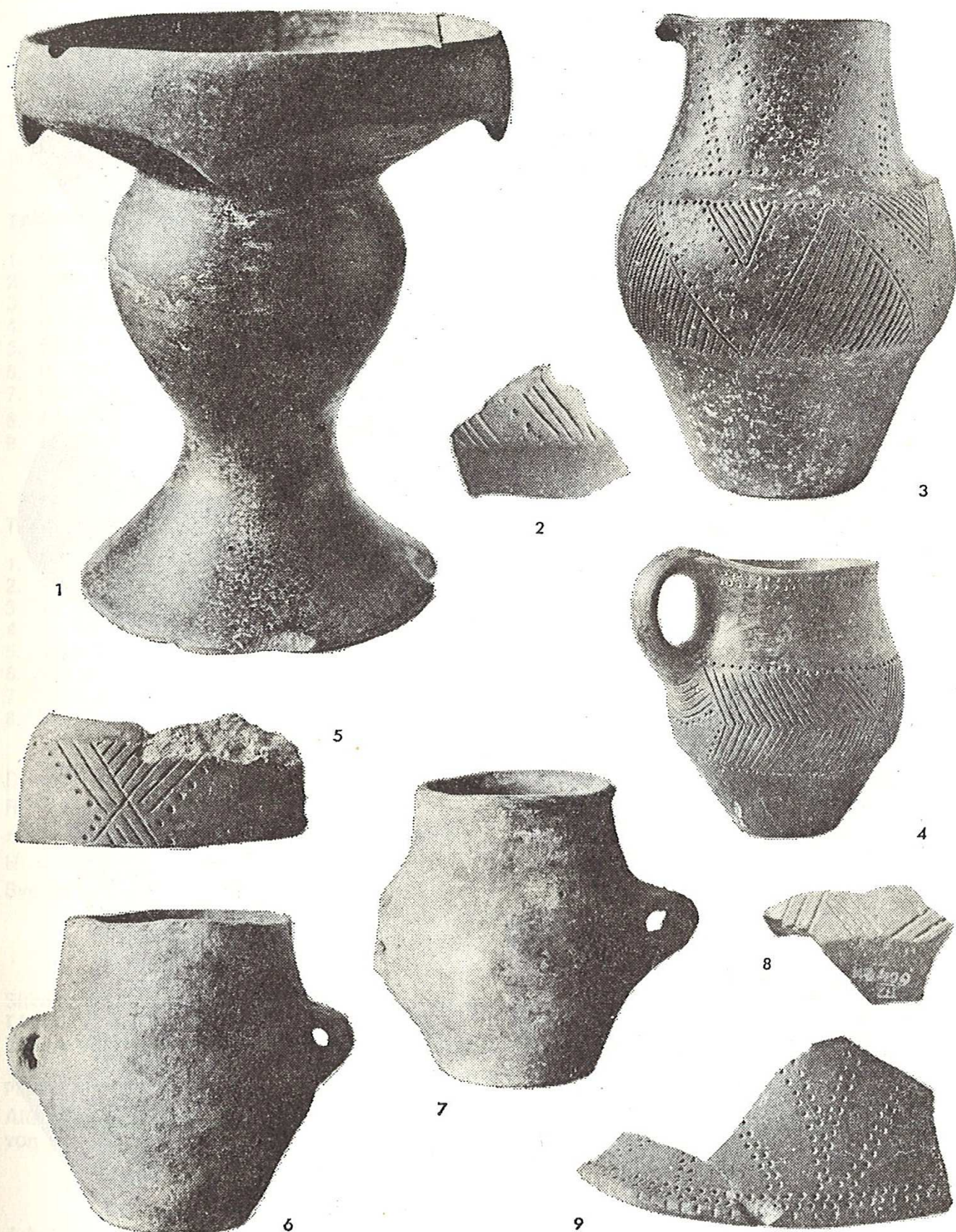

Tabla VII. LASINJSKA KULTURA (stupanj II-B, kasniji horizont 1-9: Jakšić)

TAFEL VII. LASINJA-KULTUR (Stufe II-B, späterer Abschnitt); 1—9: JAKŠIĆ (Požega Tal-
kessel, mittleres Slawonien).

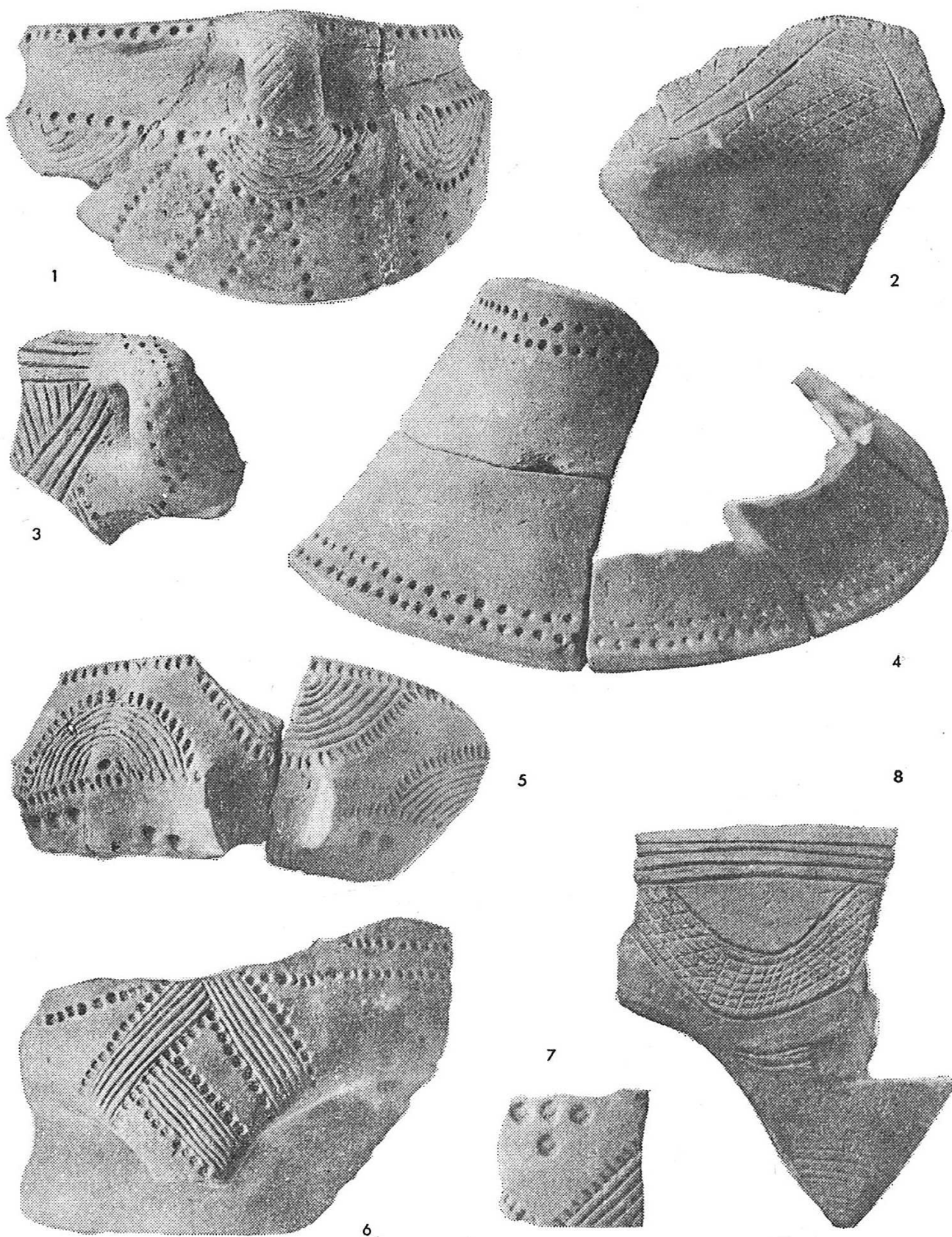

Tabla VIII. LASINJSKA KULTURA (stupanj III) 1-5: GRADAC, Pašnjak : 6-8: Novoselci, Pašnjak

TAFEL VIII. LASINJA-KULTUR (Stufe III); 1—5: GRADAC, Pašnjak (Weideplatz); 6—8: NOVOSELICI, Pašnjak (Weideplatz; beide Fundstellen: Požega-Talkessel, mittleres Slawonien).

4. Prema N. Kaliczu (KALICZ 1974).
5. H.: 8,7; H. max. (uključujući dršku): 9,6; AMZ inv. 5743.

TABLA VI

Prema Paoli Korošec (KOROŠEC P. 1975).

TABLA VII

1. H.: 28,0; D. usta: 24,0
  2. 4,8 x 6,5
  3. H.: 20,2 — 20,5
  4. H.: 12,2
  5. 5,0 x 10,2
  6. H.: 17,0
  7. H.: 15,2
  8. 4,5 x 6,6
  9. 14,1 x 8,2
- Gradski Muzej, Sl. Požega, inv. K-3409.

TABLA VIII

1. 8,2 x 13,5
2. 9,0 x 9,9
3. 6,2 x 7,8
4. H.: 8,9; D. prstena noge: 22,8
5. 6,7 x 11,1
6. 10,1 x 13,5
7. 3,3 x 3,5
8. H.: 13,3

D. = dijametar (promjer)

R. = radius (polumjer)

rek. = rekonstrukcija (visine, promjera itd.)

H. = visina

Sve su mjere dane u centimetrima

Slika 3, TABLA I—IV, te V/1—4 — crtao: Stojan Dimitrijević

TABLA V/5 — crtao: Sead Čerkez (Sarajevo)

TABLA VI — presnimljeno i doručeno iz KOROŠEC P. 1975

TABLA VII i VIII — snimio i kopirao: Stojan Dimitrijević

Profil slika 1 i kronološka tabela slika 5 — izradio: Stojan Dimitrijević.

Alle Zeichnungen und Fotos (ausser Taf. V/5 und Taf. VI): Stojan Dimitrijević; Taf. V/5: von Sead Čerkez (Sarajevo) gezeichnet; Taf. VI: nach Paola Korošec (KOROŠEC P. 1975).

Arheološkom muzeju u Zagrebu (nalazi sa slike 3, Table V/5, Table VIII — osim VIII/2, Gradskom muzeju u Slavonskoj Požegi (Tabla VII, te VIII/2), Ing. Antunu Mirkoviću (Tabla II/3—13) zahvaljujem se najtoplije na ustupanju nalaza u svrhu objave.

Nalazi iz horizonta A-3 u Vinkovcima nalaze se privremeno u zbirci Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i bit će nakon definitivne monografske obrade ovog istraživanja predani Gradskom muzeju u Vinkovcima.

PRILOG — STATISTIKA NALAZA

BEILAGE — STATISTIK DER FUNDE

Broj primjeraka
Zahl der Exemplare

LASINJSKA KULTURA — LASINJA-KULTUR

Grubo posuđe — Grobe Gattung

Vedro s izljevom — Eimer mit Ausguss	1
Tave — Bratpfannen	6
Zdjele — Schüsseln	7
Rubovi usta — Mundränder	16
Drške velike — Grosse Henkel	11
Drške od amfora — Amphorenhenkel	9
Ušice uz rub usta — Ösen unter dem Mundrand	2
Ušice — Ösen	1
Plastične aplikacije — Plastische Applikationen	23
Ukupno — Insgesamt	76

Prijelazno posuđe — Übergangsgattung

Tipične zdjele — Typische Schüsselformen	36
ukrašeni urezivanjem — ritzverzitet	1
s jezičastim aplikacijama — mit Zungenapplikationen	23
Zdjele s ušicama — Schüsseln mit Ösen	3
Zdjele s lažnim ušicama — Schüsseln mit Falschösen	2
Vrčevi — Henkelkannen	7
ukrašeni urezivanje — ritzverzitet	1
Zdjele na nozi — Fusschüsseln	2
Terine na niskoj nozi — Terrine auf niedrigem Fuss	1
Konične zdjele i kupe — Schalen und Kämpfe	6
Zaobljene niske zdjele — Abgerundete niedrige Schüsseln	1
Buta — Butte	1
Amfora — Amphoren	2
Pločasti podložak ukrašen trakom s otiskom prsta — Scheibenförm »Unterlage« mit Tupfenleisten	1
Pogačasti podložak — Fladenförmige »Unterlage«	1
Terina s jezičastom aplikacijom — Terrine mit zungenförmigen Applikat	1
Ovalne niske tave — Ovale, niedrige Bratpfannen	2
Drške — Henkel	2
Ulomak vrata — Halsfragment	1
Ulomak ramena — Schulterfragment	1
Dna — Standflächen	4
Rogolike i bradavičaste aplikacije — buckel- und warzenförmige Appli kationen	9
Ukupno — Insgesamt:	83

Fino posuđe — Feine Gattung

Zaobljena niska zdjela (oblik kao u Vinči D-2) — abgerundete, niedr Schüsselform (wie in Vinča D-2)	1
Tipične zdjele — Typische Schüsselform	1
Tipične zdjele s jezičastim aplikacijama — Typische Schüsselform i zungenförmigen Applikationen	10
ukrašene urezivanjem — ritzverziert	1
Vrčevi — Henkelkannen	3
ukrašeni urezivanjem — ritzverziert	2
Konična zdjela s jezičastom aplikacijom — Kumpf mit zungenförm Applikation	1
<hr/>	
Ukupno — Insgesamt:	16
Gruba keramika — Grobe Gattung (ukupno — insgesamt):	76
Prijelazno posuđe — Übergangsgattung (ukupno — insgesamt):	83
Fino posuđe — Feine Gattung (ukupno — insgesamt):	16
<hr/>	
Ukupni zbir — Gesamtsumme:	170

SALCUTZA-BUBANJ-KULTURA — SULCUTZA-BUBANJ-KULTUR

Kantharosi — Kantharosformen:

veći oblici — grössere Formen	1
sa čuvanom drškom ili same drške — mit erhaltenem Henkel o der Henkel allein	48
rame od kantharosa — Schulterteil	8
vrat od kantharosa — Kantharoshals	2
Zdjele — Schüsseln	4
Atipični crni ulomci Salcutza-fakture — Atypische Scherben von ein Salcutza-Machart	16
Dno — Standfläche	1
Ukupan broj primjeraka kantharosa — Gesamtsumme der K tharosexemplare:	59

Ukupanzbir — Gesamtsumme: 80

BODROGKERESZTÚRSKA KULTURA — BODROGKERESZTÚR-KULTUR

Ulomci vrata od amfora za mlijeko — Scherben vom Halssegment d Milchtöpfe

crni — schwarze	4
sivo-oker — grau-ocker	5
Lonci S-profila slični amforama za mlijeko — S-profilierte Töpfe Milchtöpfe	6

Lasinjska kultura — Lasinja-Kultur

Fino i prijelazno posude — Feine und Übergangsware

Nalazi ukrašeni urezivanjem — Ritzverzierte Funde

od svih nalaza ove kategorije

von allen Funden dieser Gattungen	2,55%
u lasinjskom inventaru ovih kategorija im Lasinja-Inventar dieser Gattungen	5,32%

Jezičaste aplikacije — Zungenförmige Applikationen

u lasinjskom inventaru ovih kategorija im Lasinja-Inventar dieser Gattungen	37,23%
od svih nalaza ovih kategorija von allen Funden dieser Gattungen	17,86%
od svih nalaza uopće von der Gesamtsumme aller Funde	12,87%

Stojan Dimitrijević:

ÜBER EINIGE KONTROVERSE FRAGEN IN DER CHRONOLOGIE DES ÄNEOLITHIKUMS DER SÜDLICHEN REGIONEN DES KARPATHENBECKENS

(Anlässlich des Lasinja—Salcutza—Horizonts in Vinkovci)

Zusammenfassung

Die Frage der Beziehungen der äneolithischen Kulturen der südlichen Regionen des Karpathenbeckens beruht eigentlich auf den chronologischen Relationen der Tiszapolgár- und der Bodrogkeresztú-Kultur zur Badener Kultur. Wenn wir diese Beziehungen auf den Boden Nordkroatiens applizieren, haben wir das Verhältnis der Lasinja- und der Badener Kultur von uns. Zwischen den Stellungen, die die meisten zeitgenössischen Forscher auf dem Gebiete dieser Problematik vertreten und der Stellung, die der Autor dieses Textes vertritt, bestehen wesentliche Gegensätze.^{1,2} Die Ausgrabungen in Vinkovci 1977/78 waren der Anlass zur Überprüfung dieser Beziehungen im Lichte der Funde, die dieser gemischte Lasinja—Salcutza—Horizont gegen hat.

I

Im Laufe des Herbstes 1977 und im Frühjahr 1978 wurden in Vinkovci auf der Lokalität, die in der Literatur unter dem Namen ex-Markplatz bekannt ist, ausführliche archäologische Untersuchungen auf einer Fläche von 2170 m² durchgeführt. Das fundamentale stratigraphische Bild ist auf Abb. 1 dargestellt. In

einem stratigraphisch, bzw. visuell nicht erkennbarem Horizont, der als Horizont A-3 (2,0—2,50 m) bezeichnet ist, wurde eine gewisse Menge Lasinja, Salcutza- und Bodrogkeresztúr-Funde entdeckt. Ihre proportionellen Verhältnisse sind auf der Beilage S. . . .⁵ dargestellt. Dieser Lasinja—Salcutza—Horizont hat (trotz auffälliger horizontale Polierung und zahlreichen vertikalen Profilen) keine sichtbaren Spuren einer Bautätigkeit zurückgelassen, weder von Haussböden noch von Grubenobjekten. Auf Grund dessen muss man voraussetzen, dass es sich hier um den Aufenthalt einer nomadischen Viehzucht betreibenden gemischten Population handelt, die sich auf diesem Raume nur kurze Zeit aufgehalten hat. Sie musste in Zelten und Grubenobjekten gehaust haben, doch sind diese wegen der kurzen Dauer des Aufenthaltes nicht mit einer »Kulturschicht« ausgefüllt worden. Der grösste Teil des Materials wurde auf einer Tiefe von 2,00 bis 2,50 m gefunden mit der stärksten Konzentration in der Schicht zwischen 2,0 bis 2,30 m. Es gibt aber auch Funde, die viel tiefer lagen.^{3,4}

Die Salcutza-Funde sind auf Tafel I dargestellt. Wie es auch aus der Statistik zu ersehen ist, dominieren die Formen des Kantharos (T. I/1—7; 8, 9), während die Schüsseln viel schwächer vertreten sind (T. II/8, 9). Durch den Vergleich dieser Funde aus Salcutza ist es möglich die Vinkovczer Funde zu datieren u.zw. in die späte Salcutza II (II-c) Periode, bzw. in den frühen Abschnitt von Salcutza III. Das wird auch der Vergleich mit den Funden des Horizonts Bubanj I-a bestätigen.⁶⁻⁹

Die Lasinja-Funde weisen auf eine spätclassische Phase hin, d. h. auf die Stufe II-b (Taf. II/3—13; Taf. IV/1, 2; V/1—3. Zwischen den Lasinja-Gegenständen treten besonders sehr typische Schüsselformen mit ausgeprägten zungenförmigen Applikationen hervor (Taf. III/1, 2, 4, 6; IV/1, 2; in gröberer Ausführung (Taf. V/1). Die Zahl verzierten Geschirrs ist gering (Taf. II/3; III/2, 5—7). Besonders interessant ist ein Depot lithischer Funde, das in einem beschädigten Henkelkännchen aufbewahrt war. Es wurden insgesamt 49 gespaltene Beispiele gefunden (Spaltenindustrie); hier wird eine Auswahl dargestellt (Taf. II/3—13). Das Kännchen selbst ist eine Variante des bedingungsweise genannten Keszü-Typs (vergl. Taf. V/4). Die Erscheinung kurvilinear verzierter Gegenstände wird stratigraphisch an die Stufe II-b auch in der Ajdowa-Höhle geknüpft (Taf. VI/6).¹⁰⁻¹⁵

Von den Bodrogkeresztúr-Gegenständen gehört das Gros den Milchtöpfen an, ferner Schüsseln mit identisch angesetzten Schnurösen (Taf. IV/4—8). Nur ein Beispiel ist mit Ritzverzierung dekoriert (Taf. IV/3). Diese Funde können in die erste Stufe der Bodrogkeresztúr-Kultur datiert werden.¹⁶

Besonders interessant sind zwei fragmentierte Exemplare eines oder zweier Badener (oder badenartiger) Henkelkännchen. Typologisch würden sie der klassischen Badener Kultur entsprechen, und die nächste Analogie für den Typ der Verzierung sehen wir auf einem Henkelkännchen aus Sarvaš (Baden B; Taf. V/5). Auf diese Weise kann die zeitliche Synchronisierung von Lasinja II-b — Salcutza II/III — Bodrogkeresztúr I — Baden B¹⁷ ausgeführt werden.

II

Der gemischte Lasinja-Salcutza-Bodrogkeresztúr-Horizont in Vinkovci impliziert eine neuerliche Untersuchung der chronologischen und kulturellen Bezie-

hungen im slawonisch-syrmischen Raum nach dem Verschwinden der Vinča- und Sopot-Kultur. Wenn man als Ausgangspunkt der Betrachtungen die chronologische Tabelle von Nándor Kalicz (Abb. 4) nimmt, die die absolute zeitliche Priorität des Tiszapolgár- Bodrogkeresztúr- Hunyadihalom- Komplexes vor der gesamten Badener Kultur befürwortet, dann ergibt sich im slawonisch-syrmischen und im nordserbischen Raum zwischen dem Ausgang der Vinča- bzw. der Sopot-Kultur und der vorklassischen Badener Kultur (Boleráz- und Fonyód- Horizont) ein Hiatus, der der Dauer der Tiszapolgár- Bodrogkeresztúr- und Hunyadihalom- Manifestation entspricht und der nach der klassischen Chronologie eine Zeitspanne von ungefähr 400—500 Jahren umfassen würde.²⁰⁻²² Die Lasinja-Kultur ist der unmittelbare Nachfolger der späten Vinča- Kultur (Gornja Tuzla II) und somit auch der Sopot- und der Lengyel- Kultur. Im Stratum II und im Stratum I in Gornja Tuzla ist der Vorstoss von Salcutza-Elementen evident¹⁸ und auf Modran-Vis überdeckt die Stufe Lasinja II-a den Horizont der frühen Kostolacher Kultur (mit importierten früh-Vučedoler Funden). Die Entwicklung der Lasinja-Kultur zeigt auch das stratigraphische Bild der Ajdowa-Höhle in Slowenien. Im jüngsten Horizont (Lasinja II-b, Taf. VI) wurde auch ein importiertes Beispiel der frühen Kostolacher Kultur gefunden (Taf. VI/15).²³⁻²⁷ Auf den Lasinja-Ansiedlungen in Keszthely-Fenekpuszta (Balaton) wurden Beispiele der Baden-Fonyód-Stufe gefunden und so erweist sich die Gleichzeitigkeit von Lasinja II-a Baden-Fonyód.²⁸ Eine Gleichzeitigkeit annähernd ähnlicher Natur tritt auch in Niederösterreich und Burgenland in Erscheinung, dh. hier sehen wir die Parallelität Lasinja (= Oberpullendorf) — Bisamberg — Salcutza IV — Baden C.²⁹ Aus einer Grube in Lasinja selbst sind Funde der Vučedoler Kultur bekannt (Vučedol B), während die Gleichzeitigkeit der Stufe Lasinja II-b und Bodrogkeresztúr II in Szentes-Kistöke³⁰⁻³¹ bewiesen ist. Funde der Stufe Lasinja III (barock-klassischer Horizont) des Talkessels von Požega (Požeška kotlina) zeit starke Verwandtschaft mit dem dekorativen Stil von Bodrogkeresztúr II (Taf. VIII), doch ist der Lasinja-Stil auch an Bodrogkeresztúr-Gegenständen vertreten.³² Der Synchronismus von Lasinja II-b — Kostolac B — Bodrogkeresztúr ist auch in Iža in der Slowakei bewiesen (Kostolacher Milchtopf!).³³

Strittig ist die Valorisierung des Horizonts Bubanj I-b, der auch Kostolacher und Badener Funde enthält. Bubanj I-a (= Orssich-Slavetich II) entspricht der Phase Salcutza II; wir sind der Ansicht, dass zwischen den Horizonten Bubanj I-a und I-b kein Hiatus besteht und dass der Horizont Bubanj I-b (= Orssich-Slavetich III) mit der Phase Salcutza III identifiziert werden müsse.³⁴⁻³⁶ In Kiskörös ist die zeitliche Priorität der Badener Kultur vor der Bodrogkeresztúr-Kultur bewiesen, und es **ist nicht möglich** diese Tatsache umgekehrt zu interpretieren. In Szekely ist wieder bewiesen, dass der Horizont Baden-Viss jünger ist als der Horizont Bodrogkeresztúr II, und wenn wir in Kiskörös gesehen haben, dass der Horizont Bodrogkeresztúr II jünger ist als der Horizont Baden-Budakalász, dann folgt daraus der Schluss, dass die klassische Badener und die Bodrogkeresztúr-Kultur gleichzeitige Erscheinungen sind.³⁷⁻³⁹

Vinča D muss mit der Rakhmani-Kultur in Thessalien synchronisiert werden, diese entspricht der Stufe Frühhelladisch I und dem Anfang der Stufe Frühhelladisch II. Da die Badener Nekropole Aghios Kosmas in Griechenland der Phase

Ende der Stufe Frühhelladisch II und der Stufe Frühhelladisch III entspricht, folgt der klare Schluss, dass in Vinča und in Bapska nur ein kleiner Hiatus besteht, der dem Horizont Baden-Bolaráz entspricht, der auf diesen beiden Ansiedlungen nicht vertreten ist.⁴⁰⁻⁴¹ Aus diesen Betrachtungen ist die auf Abb. 5 dargestellte chronologische Tabelle hervorgegangen.

III

Der Lasinja-Salcutza-Horizont in Vinkovci ist das Resultat des vorübergehenden Aufenthaltes einer nomadischen, Viehzucht treibenden Population. Das waren aber nicht nur Viehzüchter sondern auch Viehhändler. Sie lebten hier in der Zeit und neben der frühklassischen Badener Kultur und so erweisen sich auch die in diesem Horizont gefundenen Badener Funde (Taf. II/1, 2) als Folge der chronologischen und der Populationsrealität. Ähnliche Probleme werden auch mit dem Erscheinen der Hunyadi-Vajska-Funde im Raum von Syrmien auftreten, doch darüber soll bei einer anderen Gelegenheit gesprochen werden.

Alle Zeichnungen und Fotos (ausser Taf. V/5 und Taf. VI): Stojan Dimitrijević; Taf. V/5: von Sead Čerkez (Sarajevo) gezeichnet; Taf. VI: nach Paola Korošec (KOROŠEC P. 1975)